

Religioznost kao determinanta studentskih stavova o braku

Babić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:262134>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Matea Babić

Religioznost kao determinanta studentskih stavova o braku

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Diplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Religioznost kao determinanta studentskih stavova o braku

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Sociologija obitelji

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Boneta

Student: Matea Babić

Matični broj:

U Rijeci, rujan 2022.

Veliko hvala svim profesorima Učiteljskog fakulteta u Rijeci, posebno mentoru dr. sc. Željku Boneti, na izrazitoj strpljivosti, savjetima i pomoći prilikom pisanja ovog diplomskog rada.

Hvala kolegicama iz Dječjeg vrtića Opatija i Dječjeg vrtića Rijeka, na svakoj zamjeni smjene i uskakanju, ali i na riječima podrške i ohrabrenju da konačno diplomiram.

Hvala i mojoj obitelji i prijateljima na neizmjerne podršci i ohrabrenju svakog puta kada sam poželjela odustati. Zbog vas sam vidjela da ipak mogu!

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Sažetak:

Urušavanjem socijalizma u Hrvatskoj, uočava se sve veći trend revitalizacije religije u društvu. No, osim revitalizacije tradicionalne crkvene religioznosti, istovremeno se odvija i proces sekularizacije, gdje su stavovi i vrijednosti u društvu modernije i udaljavaju se od crkvenih učenja i stavova. Moderniji stavovi posebno se uočavaju kod mladih, koji su bili i predmet ovog rada. Cilj rada je analiza povezanosti religioznosti ispitanika sa njihovim stavovima o braku i kohabitaciji. U istraživanju je sudjelovalo 384 ispitanika, odnosno studenata, sa ukupno šest sastavnica Sveučilišta u Rijeci. Kao mjerni instrument korišten je upitnik sa ukupno 37 varijabli kojima su ispitivani stavovi o braku i obitelji, religioznost ispitanika i sociodemografska obilježja. Dobiveni rezultati pokazuju razliku između tradicionalne i aktualne religioznosti ispitanika, gdje je većina studenata tradicionalno religiozna. Ispitanici imaju pozitivan stav prema tradicionalnom braku, ali i prema kohabitaciji kao alternativnom životnom stilu. Također, utvrđeno je da religiozniji ispitanici imaju pozitivnije stavove o tradicionalnom braku, a negativnije o razvodu i kohabitaciji.

Ključne riječi: brak, kohabitacija, stavovi, studenti, tradicionalna religioznost, aktualna religioznost, mladi

Summary:

With the collapse of socialism in Croatia, in society is observed an increasing trend of religion revitalization. However, in addition to the revitalization of traditional church religiosity, process of secularization is also taking place at the same time, where opinions and values are becoming modern and move away from church teachings and attitudes. These modern opinions are especially observed in youth, who are a subject in this thesis. The goal of this thesis was to analyze the connection between religiosity and attitudes about marriage and cohabitation in youth. 384 respondents, i.e., students from six departments of University of Rijeka, participated in research. A questionnaire with 37 variables was used to examine attitudes about marriage and family, religiosity, and sociodemographic characteristics. Results show that there is difference in traditional and current religiosity of students, where most students are traditionally religious. Respondents have positive attitude about traditional marriage, but also about cohabitation as alternative lifestyle. Also, it is determined that more religious respondents have more positive attitudes about traditional marriage and more negative attitudes about divorce and cohabitation.

Key words: marriage, cohabitation, opinions, students, traditional religiosity, current religiosity, youth

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	3
2.1. Sociološki pristupi religiji	3
2.1.1. Klasične sociološke teorije	4
2.1.2. Novije sociološke teorije	6
2.2 Religioznost u Hrvatskoj.....	8
2.2.1. Promjene u religioznosti.....	8
2.2.2. Religioznost mladih i studenata.....	12
2.3. Religijska socijalizacija.....	17
2.4. Sociološke teorije o obitelji i braku	18
2.4.1. Klasične sociološke teorije obitelji.....	20
2.4.2. Suvremene sociološke teorije obitelji.....	22
2.4.3. Promjene u obitelji i braku u Hrvatskoj	26
2.5. Kritički prikaz dosadašnjih istraživanja	27
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	33
3.1. Ciljevi i hipoteze istraživanja.....	33
3.2. Struktura uzorka ispitanika	34
3.3. Mjerni instrument.....	36
3.4. Metode analize podataka.....	37
4. REZULTATI I RASPRAVA	38
4.1. Tradicionalna religioznost ispitanika	38
4.2. Aktualna religioznost ispitanika.....	41
4.3. Stavovi o braku	47
4.4. Povezanost stavova o braku i religioznosti	50

5. ZAKLJUČAK.....	63
6. LITERATURA.....	65

1. UVOD

U svakom društvu postoje različite religije, uvjerenja i organizacije koje znatno utječu na funkcioniranje društva. Religija je kompleksan i multidimenzionalni fenomen koji zauzima različite oblike, ovisno o modernizaciji i društvenim razlikama u povijesnom, nacionalnom, socijalnom i kulturalnom kontekstu (Nynäs i Kam-Tuck Yip, 2012). Razni sociolozi različito definiraju religiju i stoga je teško dati njenu sveobuhvatnu definiciju. Religioznost se može podijeliti na tradicionalnu, najčešće duboko ukorijenjenu u tradiciji društva, odnosno onu stečenu socijalizacijom, te aktualnu. Aktualna religioznost odnosi se na: religijsku samoidentifikaciju, sudjelovanje u religijskim obredima i prihvaćanje religijskih vjerovanja i stavova o svijetu. Modernizacijom društva mijenja se pozicija i utjecaj religije u društvu. U suvremenom društvu istodobno nalazimo proces sekularizacije, ali i revitalizacije religije.

Osim na religiju, modernizacija je utjecala i na brak i obitelj. U zapadnim društvima broj brakova je u padu, a povećana je stopa razvoda. Sve su prisutniji alternativni životni stilovi poput kohabitacije, izvanbračnih veza, brakovi bez djece i samci (Bumpass i Lu, 2000. prema Yucel 2015). Modernizacija mijenja uloge muškaraca i žena, a obrazovanje i zapošljavanje postaju sve dostupniji (Yucel, 2015). Na obitelj i brak utječu i individualne vrijednosti pojedinca, religioznost, socio-ekonomski čimbenici i sve duže formalno obrazovanje (Kalmijn, 2007).

Koncept mladosti učestalo se mijenjao kroz povijest, te je na njega također utjecala modernizacija društva. Mladima se obično smatraju osobe između djetinjstva i odrasle dobi, odnosno između 15. i 29. godine. Mladi se sve više udaljavaju od tradicionalnih vrijednosti, stvaraju vlastitu kulturu koja se razlikuje od one prethodnih generacija. Zasebna podskupina mladih su studenti, najobrazovaniji dio društva, koji najčešće imaju liberalnije i suvremenije stavove o obitelji i braku od populacije. Mladi se, radi produženog obrazovanja sve kasnije osamostaljuju, a time i kasnije stupaju u brak. U ovome radu ukratko su predstavljene sociološke teorije o religioznosti i braku, analizirane su aktualne promjene u religioznosti i braku u Hrvatskoj, te religioznost studenata kao zasebne skupine. Cilj rada je analizirati povezanost religioznosti studenata Sveučilišta u Rijeci s njihovim stavovima o braku i kohabitaciji. Analizirani

su podaci o tradicionalnoj i aktualnoj religioznosti, stavovi o braku, kao i povezanost sociodemografskih obilježja s religioznošću i stavovima o braku.

2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

U teorijskom dijelu rada započinjemo s prikazom najznačajnijih klasičnih i suvremenih socioloških pristupa religije. Nakon toga analizirane su promjene u religioznosti u suvremenom društvu i pojam religijske socijalizacije. Druga tema teorijskog dijela je prikaz klasičnih i suvremenih socioloških teorija obitelji i braka. Poglavlje završava s prikazom istraživanja o vezi religioznosti i stavova prema braku i obitelji.

2.1. Sociološki pristupi religiji

Razna religijska uvjerenja i organizacije postoje u svakom društvu (Haralambos i Holborn, 2002.), ali se iznimno razlikuju stoga je teško dati općeprihvaćenu definiciju religije (Giddens, 2007). U problemu definiranja religije, prihvaćena su dva pristupa: funkcionalni i supstantivni pristup. Funkcionalni pristup religiju promatra kroz funkciju koju ona ima za društvo ili pojedinca (Haralambos i Holborn, 2002), bez promišljanja o važnosti sadržaja vjerovanja ili vjerske prakse. Jedna od kritika funkcionalističkom pristupu jest njegova širina - teško je razlikovati što je religija jer mnoge druge društvene pojave poput politike i ideologije, mogu imati jednake posljedice (Zrinščak, 2008). Supstantivni pristup religiju promatra kroz njezin sadržaj, najčešće kroz sustav nadnaravnih vjerovanja (Haralambos i Holborn, 2002), kao i osjećaj moći i snage koju nadnaravno biće posjeduje. Supstantivne definicije nastoje biti precizne, te uključuju vjerske institucije, prakse, vjerovanja, simbole i sl. Kritika supstantivnog pristupa jest da elemente religije tumači uglavnom iz dominantno kršćanske perspektive, bez koncepta novih vrsta spiritualnosti i nezapadnjačkih religija. Ovakav pristup teže shvaća religijske promjene, koje se događaju radi promjena u društvu. Oba pristupa predstavljaju izazov definiranja religije u postmodernom društvu (Zrinščak, 2008).

Usprkos navedenim poteškoćama, zajednička obilježja religija su da je to skup simbola, prizivanje osjećaja poniznosti i strahopoštovanja što je povezano sa različitim obredima i ceremonijama na kojima sudjeluje zajednica (Giddens, 2007).

Marinović Jerolimov religiju definira kao: „sustav ideja, vjerovanja, vrijednosti i prakse, koji se odnosi na nadnaravno, transcendentno biće, nadljudsku i mističnu moć, koja se onda doživljava i kao sveta“ (Marinović Jerolimov, 2005:292). Iz ove definicije proizlazi da je religioznost sistem stavova sačinjen od subjektivnih vjerovanja, mišljenja, osjećaja i tendencija pojedinca koje se manifestiraju u načinima ponašanja (Marinović Jerolimov, 2005). Religioznost se može raščlaniti na pet dimenzija: vjera – prihvaćanje teoloških učenja, religiozna praksa- javni rituali i osobna pobožnost, religiozno iskustvo- povezanost sa nadnaravnim bićem, znanje- temeljno znanje o vjeri i pripadnost- utjecaj vjere na svakodnevno ponašanje pojedinca (Glock i Stark 1999. prema Leutar i Leutar, 2007).

Slijedi kratki prikaz klasičnih i suvremenih socioloških teorija religije.

2.1.1. Klasične sociološke teorije

Kao predstavnici klasičnih socioloških teorija religije ističu se Emile Durkheim, Karl Marx i Max Weber.

U djelu „Elementarni oblici religijskog života“ iz 1912.godine, Durkheim izlaže interpretaciju religije sa funkcionalističkog stajališta. On društvo dijeli na „sveto“ i „profano“, odnosno ne-sveto. Iz čega proizlazi da je religija „unificirani sustav vjerovanja i prakse povezanih sa svetim stvarima, to jest onim što je izdvojeno i zabranjeno“ (Haralambos i Holborn, 2002:432). Svoju teoriju temelji na analizi totemizma, elementarnog oblika religije, koju prakticiraju australski domorodci. Totem je sveti simbol koji ima božanska obilježja i svojevrsno zamjenjuje vrijednosti pojedinca ili skupine. Durkheim ističe da je religija prisutna u svim razinama života tradicijskih kultura najviše kroz razne ceremonijalne i obredne aktivnosti gdje se sastaje skupina vjernika (Giddens, 2007). Štovanje simbola, tj. totema zapravo je štovanje samog društva, koje je pravi objekt religijskog izražavanja i čovjek je potpuno ovisan o njemu. Društveni život nije moguć bez kolektivne svijesti koju tvore zajednički vrijednosni sustav i moralna uvjerenja. Bez kolektivne svijesti ne bi postojao društveni poredak, društvena kontrola i društvena solidarnost, što znači da ne bi bilo ni društva samog. Upravo religija jača kolektivnu svijest. Integracija društva najsnažnija je tijekom kolektivne molitve, gdje se društvo okuplja na religijskom

obreda i izražava vjeru u zajedničke vrijednosti i uvjerenja (Haralambos i Holborn, 2002). Durkheim smatra da modernizacijom društva religija slabi zbog slabljenja religijskih objašnjenja i sve manjeg odlaska pojedinca na ceremonijalne i obredne aktivnosti. Religija će ipak postojati, ali u svom izmijenjenom obliku civilne religije, gdje će stare ceremonijalne aktivnosti biti zamijenjene novima. Iako Durkheim ne naglašava točno kakve će one biti, smatra se da će nove ceremonijalne aktivnosti slaviti vrijednosti poput slobode, jednakosti i društvene suradnje. (Giddens, 2007).

Karl Marx religiju smatra iluzijom koja omogućuje olakšanje patnje koju proizvodi opresija. Religija je iskrivljena slika realnosti koja tvori ideologiju vladajuće klase i njene lažne svijesti. Ona otupljuje sljedbenike i ne donosi im pravu sreću i ispunjenje (Haralambos i Holborn, 2002). Marx se nadovezuje na teze Ludwiga Feuerbacha, koji religiju tretira kao oblik otuđenja, gdje se ljudske tvorevine, odnosno moralne vrijednosti počinju smatrati proizvodom nadnaravnih bića. Marx prihvaća ovo stajalište i smatra da će tradicionalni oblik religije nestati. Ipak, pozitivne vrijednosti će ostati jer ih čovjek sam može ostvariti, te će postati vodeći ideali za poboljšanje čovječanstva. Poznata je njegova tvrdnja kako je religija „opijum naroda“ čime se opravdava nepravda i nejednakost u ovome svijetu nudeći obećanje o boljem svijetu koji slijedi (Giddens, 2007)

Za razliku od Durkheima i Marxa, Max Weber bavi se povezanošću religije i društvenih promjena. Religiju ne smatra isključivo konzervativnim društvenim fenomenom, te ističe kako su religijski pokreti u povijesti često dovodili do drastičnih društvenih promjena (Giddens, 2007). Weber smatra da je kapitalizam posljedica uspona religijskih pokreta protestantizma, dok hinduizam kao religija koči napredak društva i društvene promjene (Haralambos i Holborn, 2002). Weber je proučavao svjetske religije koje imaju velik broj sljedbenika i bitan utjecaj u povijesti: hinduizam, budizam, taoizam i židovstvo. Kršćanstvo je smatrao religijom spasa, jer nudi mogućnost spasenja vjerniku ako se drži njenih moralnih načela, te ima „revolucionarni“ aspekt. Weber smatra da industrijska revolucija i uspon revolucije utječu na sve veću racionalizaciju društva. Stoga kapitalizam doprinosi razvoju znanosti i birokracije, koja je najučinkovitiji oblik organizacije posla u kojem sudjeluje veliki broj ljudi. Kako bi opisao promjene u modernom svijetu, u kojem religija i

religijske organizacije gube na značaju, Weber koristi termin *rašćaravanje* svijeta. Znanstveno mišljenje potisnulo je sentimentalnost prošlosti, a sve veća racionalizacija ima svoje naličje u jačanju nadzora u svih područja društvenog života (Giddens, 2007).

Usprkos razlikama, sva trojica klasika sociologije suglasna su da modernizacijom utjecaj religije u društvu slabi, odnosno da je na djelu proces sekularizacije društva.

2.1.2. Novije sociološke teorije

U suvremenom svijetu, uloga religije dobiva novu interpretaciju, gdje je naglasak na paralelnom postojanju procesa sekularizacije, religijske pluralizacije i religijske revitalizacije, na što posebno utječu promjene u društvu (Casanova 2018. prema Nikodem i Zrinščak, 2018). Sekularni i religijski akteri bore se za prevlast na društvenoj razini, u svrhu većeg utjecaja i autoriteta na razini organizacija, grupa, ali i pojedinca (Nikodem, Zrinščak, 2018). U suvremenoj sociologiji religije dominiraju tri teorije religije: sekularizacijska teza, teorija religijskog tržišta i teorija individualizacije (Pickel, 2009. prema Nikodem, 2011).

Teorija sekularizacije tvrdi da postepeno opada utjecaj religije u suvremenom društvu. To ne znači da će religija potpuno nestati, no njezina uloga slabi zbog znanosti, racionalnosti i nestanka tradicionalnih vrijednosti u modernom društvu (Haralambos i Holborn, 2002). Promjenama u modernom društvu, religijsko mišljenje, djelovanje i institucije gube svoj značaj koji su nekada imale u društvenom životu Zapada (Nikodem, 2011). Zrinščak (2008) sekularizaciju povezuje sa supstrativnom definicijom religije, zbog pada tradicionalnih vrijednosti u društvu.

Giddens (2007) sagledava sekularizaciju kroz tri dimenzije: razina članstva, društveni utjecaj, bogatstvo i ugled i religioznost. Razina članstva odnosi se na broj ljudi koji pripadaju religijskim zajednicama i aktivno sudjeluju na religijskim obredima, jer u razvijenim zemljama dolazi do pada razine članstva religijskim organizacijama. Tijekom 21. stoljeća religijske organizacije gube svoj društveni utjecaj, bogatstvo i ugled i sve manje utječu na politiku i društvo. Dimenzija religioznosti odnosi se na religijska uvjerenja i vrijednosti vjernika. Mnogi vjernici ne sudjeluju u vjerskim

obredima, kao i što ne znači da su svi koji sudjeluju u vjerskim obredima vrlo religiozni (Giddens, 2007).

Kao kritika teorije sekularizacije nastaje revitalizacijska (de-sekularizacijska) teorija. Revitalizacijska teorija polazi od funkcionalne važnosti religije za čovjeka gdje religija čovjeku pruža smisao i izgradnju identiteta. Ona „ne nestaje“, nego se promjenama u suvremenom svijetu mijenja i vidljiva je u drugačijim kulturološkim obrascima nego ranije. Time zapravo dolazi do postepenog porasta značenja religije u društvu i ne gubi se njezin značaj u svakodnevnom životu (Zrinščak, 2008). Nynäs i Kam-Tuck Yip (2012) tvrde da u post-sekularnom društvu religija doživljava „relokaciju“: njezina važnost i utjecaj i dalje postoje u društvu, politici, kulturi i svakodnevnom životu pojedinca, no u različitim oblicima. Religija i dalje opstaje, posebice u imigrantskim zajednicama, novim vjerskim pokretima i rastu deinstitucionalizirane religioznosti (Nynäs i Kam-Tuck Yip, 2012).

Teorija „religijskog tržišta“ ili teorija „racionalnog izbora“, alternativa je sekularizacijskoj tezi i ističe prirodnu religioznost pojedinaca gdje manje regulacije religije zapravo donosi više pluralizma religijskoj ekonomiji. Religijski pluralizam omogućuje više izbora i konkurencije, čime vjernici postaju aktivniji u prakticiranju religije (Nikodem, 2011). Na svjetskoj razini uočava se „povratak svetog“, odnosno porast religioznosti u deprivatizaciji uspostavljenih crkava, tradicionalne religije, pojava novih vjerskih pokreta, sekti, oživljavanju pučke religije, civile i difuzne religije i implicitne religije. Suvremeni religijski koncepti ukazuju na istovremeno postojanje i privatizacije i deprivatizacije religije (Marinović- Jerolimov, 2005).

Kao posljedica modernizacije društva, razvija se i teorija „individualizacije religioznosti“. Začetnik teorije „individualizacije religioznosti“ je Thomas Luckmann. On tvrdi da religijska institucija razvija i uspostavlja „službeni“ model religije, no pojedinac sam konstruira „konačan“ model religije temeljen na subjektivnom uvjerenju. Društvene promjene znatno utječu na „konačan“ model religije pojedinca, koji se sustavno mijenja, dok se „službeni“ model religije mijenja vrlo sporo. Upravo radi društvenih promjena, religijski službenici vjernicima prenose „službeni“ model religije, kako ona radi različitih „konačnih“ modela ne bi izgubila svoje značenje

(Nikodem, 2011). Širenjem novih medija, popularna kultura dobiva veliku ulogu u distribuciji religioznih i spiritualnih vjerovanja, ideja, praksa i identiteta u svakodnevnom životu pojedinaca i grupa, bez kontrole religijskih institucija (Nynäs i Kam-Tuck Yip, 2012). Luckmann smatra kako religija s vremenom postaje „privatna i subjektivna stvarnost“, čime najviše pridonose upravo religijske institucije. Religijske institucije razvijaju generalizirani stav koji dovodi do otpora društvenim promjenama, što religiju može činiti nevažnom za pojedinca. Društvena uloga religijskih institucija je ograničena, čime se sužava primjenjivost religije u osobnom vjerovanju i djelovanju. Pojedinac ograničava postavljene religijske norme pomoću refleksije i intelektualne dosljednosti (Nikodem, 2011).

2.2 Religioznost u Hrvatskoj

2.2.1. Promjene u religioznosti

Krajem 80-ih godina u Europi dolazi do procesa revitalizacije religije što je povezano s društveno-političkim promjenama. Nakon sloma socijalizma, religija se postepeno vraća u javni život građana, gdje Crkva pokušava vratiti ugled koji je nekada imala u društvu (Nikodem i Zrinščak, 2009). Utjecaj religije na različite post-komunističke države može se vidjeti u ponovnom buđenju nacionalnog i religijskog identiteta, povećanom broju novih religijskih pokreta, kao i politizaciji religije i religizaciji politike (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010). Treba naglasiti da postoje velike razlike u religioznosti između bivših socijalističkih društava, pa primjerice 1999.godine konfesionalno identificiranih osoba u Rumunjskoj je 97.6%., dok u Estoniji samo 24.8% (Nikodem i Zrinščak, 2009).

U socijalističkoj Jugoslaviji, mnogi autori dijele zbivanja na crkveno-društvenoj razini na dva razdoblja: razdoblje ideologijsko-političke konfrontacije i razdoblje sporazumijevanja države i crkve. Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do znatnog povećanja religioznosti, sve do sredine šezdesetih godina kada započinju sekularizacijski procesi (Zrinščak, 2001). Zbog procesa sekularizacije, u određenom vremenskom periodu nastupio je pad religioznosti među populacijom. Dok se 1953. godine gotovo 90% populacije deklarira kao religiozno, 1964. godine taj postotak pada

na 70% (Sekulić i Šporer, 2006). U Hrvatskoj istovremeno dolazi do promjena vrijednosti koji su posljedica opće modernizacije. Hrvatsko je društvo u sklopu Jugoslavije prošlo kroz značajan proces modernizacije i transformacije od agrarne zemlje do industrijske i od industrijske do praga postindustrijskog društva (Sekulić i Šporer, 2006).

Prvi znakovi revitalizacije religije u Hrvatskoj uočeni su u istraživanju srednjoškolaca u Splitu 1984. godine, a djelomično i u istraživanju studenata u Splitu 1980. godine. Iako u istraživanjima provedenim u vrijeme socijalizma dob ne predstavlja jednu od glavnih značajki religioznosti, mladi su se pokazali najnestabilnijom skupinom u pogledu na religioznost (Zrinščak, 2001).

Nakon urušavanja socijalizma, dolazi do retradicionalizacije hrvatskog društva, ono postaje većinski katoličko, a religija je relevantna javna činjenica. Religija je dio formalne obrazovne socijalizacije, institucionalna religioznost se revitalizira i dolazi do sve većeg favoriziranja teizma i religioznosti (Vrcan 2001. prema Boneta, 2016). Katolička Crkva ima sve veću javnu ulogu i važnost, gdje političke strukture usmjeravaju populaciju prema religiji. Jedan od razloga tome je i uloga Katoličke Crkve u međunarodnom priznavanju Hrvatske (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010). Upravo kao posljedica ratnih zbivanja u Hrvatskoj, dolazi do povećanja veze nacionalizma i religioznosti, dok se istovremeno u politici načelno odbacuju autoritativni stavovi i uvode se demokratski odnosi, a društvo je sve manje konzervativno u pitanju spolnih uloga (Sekulić i Šporer, 2006). Iako podaci o religioznosti u Hrvatskoj pokazuju povećanje prihvaćanja tradicionalnih vrijednosti, u svakodnevnom životu sve su vidljivije liberalne i moderne vrijednosti. Tradicionalne vrijednosti prisutne su u kolektivnoj svijesti i odnose se najviše na patrijarhalne, autoritarne, etnocentrične i tradicionalne emocionalno-psihološke stavove (Marinović Jerolimov i Ančić, 2014).

Povećanje tradicionalne crkvene religioznosti vidljivo je iz popisa stanovništva 2011.godine gdje se 88% građana Republike Hrvatska izjašnjavaju kao katolici. To potvrđuju i sociološka istraživanja, pa se 2004.godine, 89% ispitanika izjašnjavaju kao katolici, 78% kao religiozni, 94% ih je kršteno, 85% je primilo prvu pričest, 83%

odraslo je u religioznoj obitelji, 82% vjeruje u Boga, a 27% redovito ih odlazi u crkvu (Marinović Jerolimov, 2005).

Na temelju rezultata Europskog istraživanja vrijednosti iz 2008. godine, Črpić i Zrinščak zaključuju da je religioznost u Hrvatskoj visoka i stabilna, nižeg je stupnja sekularizacije od ostatka Europe i Crkva je važan identifikacijski simbol hrvatskog društva (Črpić i Zrinščak, 2010).

Marinović Jerolimov (2005) je u istraživanju „*Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj*“ analizirala podatke o promjenama ili stabilizaciji vjerničke strukture, na reprezentativnom uzorku od 2220 ispitanika. Opća hipoteza je bila da se u hrvatskom društvu uloga i položaj religije i Crkve promijenio i da je povezan s porastom religijske identifikacije, vjerovanja i prakse. Dobiveni rezultati pokazali su da 96,5% ispitanika pokazuje svoju konfesionalnu (religijsku) pripadnost i to najčešće katoličku (89,8%). No, nisu svi konfesionalno identificirani ispitanici religiozni, 13,4% ispitanika je nesigurno i ravnodušno, 8,5% ih je nereligiozno i 0,7% su protivnici religije. Od crkvenih vjerovanja, najviše ispitanika vjeruje u Boga (82%), dok su ostala crkvena vjerovanja u rasponu od 39% do 77%. Alternativna vjerovanja su najmanje rasprostranjena (5-26%), što pokazuje da jedan dio ispitanika paralelno prihvaća i crkvena ali i alternativna vjerovanja. U crkvu, dnevno i tjedno odlazi tek 30% ispitanika, a najviše se odlazi na ispovijed i pričest blagdanima. No, religijska praksa u obitelji, koja uključuje slavlje blagdana, posvetu doma i prenošenja religijskih vjerovanja na djecu vrlo je visoko rasprostranjena među ispitanicima (80%). Prema sociodemografskim obilježjima ispitanika, utvrđeno je da su religioznije žene, ispitanici starije životne dobi, s nižim stupnjem obrazovanja, sa sela, poljoprivrednici, domaćice i umirovljenici i ispitanici iz splitske i osječke makroregije. Praznovjerje se više ističe kod žena, ispitanika s najnižim stupnjem obrazovanja i ispitanika iz riječke makroregije, a okultizam među ženama i u splitskoj makroregiji. Alternativna vjerovanja (religije koje ne pripadaju tradicionalnim religijama: kršćanstvo, judaizam, islam) najviše se uočava kod mladih, onih sa srednjim, višim ili visokim stupnjem obrazovanja, stručnjacima, nezaposlenima i ispitanicima iz grada. Provedeno istraživanje pokazuje da u Hrvatskoj dominiraju oblici religioznosti povezani sa socijalizacijom u obitelji, odnosno svetkovanje blagdana i običaji, u što su uključeni i

religiozni i nereligiozni pojedinci. Jednako tako, različiti se životni ciklusi obilježavaju vjerskim obredom radi tradicionalnog kulturnog obrasca koji je u Hrvatskoj još uvijek prisutan. Iako postoje razlike u religioznosti na individualnoj razini, ona je još uvijek dominantna u društvu. Učinci sekularizacije ipak postoje, a vidljivi su u manjoj religioznosti stanovništva u gradu, s većim stupnjem obrazovanja i iz razvijenijih regija.

Nikodem i Zrinščak (2018) u radu *Između distancirane crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: Religijske promjene u Hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine* analiziraju podatke dobivene empirijskim istraživanjem u sklopu međunarodnog projekta *European Values Study* na uzorku od 1477 punoljetnih Hrvatskih građana. Cilj njihova rada je utvrditi promjene u religioznosti usporedbom rezultata istraživanja iz 1999. i 2008. s podacima iz 2017. godine, prema crkvenoj i osobnoj dimenziji religioznosti. Postavljene su četiri hipoteze u promatranom razdoblju: dolazi do smanjenja crkvene religioznosti, nema promjena u osobnoj religioznosti, nema važnih promjena u sociodemografskim obilježjima religioznosti i jača povezanost religioznosti i „desne“ političke orijentacije. Prva postavljena hipoteza je potvrđena, te je vidljiv pad crkvene religioznosti najviše u redovitosti pohađanja vjerskih obreda, gdje 40,5% ispitanika ne pohađa vjerske obrede nikada ili rijetko. Prema rezultatima iz 1999. godine tek 20,1% ispitanika ne pohađa vjerske obrede, što pokazuje da se njihov broj udvostručio. Druga hipoteza je također potvrđena, te nije došlo do značajnih promjena u osobnoj religioznosti. 1999. godine religioznim osobama smatra se 79,9%, 2008. godine 77,8% , a 2018.godine 78,3% ispitanika. Jedine uočene promjene u dimenziji osobne religioznosti odnose se na smanjenje važnosti religije u životu od 1999. do 2018. godine. Sociodemografska obilježja religioznosti nisu se značajno promijenila, što potvrđuje i treću hipotezu, iako je u rezultatima iz 2008. godine vidljivo postepeno smanjenje razlika u religioznosti između muškaraca i žena i starih i mladih. I dalje su statistički religioznije žene, ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja i ispitanici u manjim naseljima. Četvrta hipoteza je također potvrđena, te je došlo do jačanje veze između crkvene i osobne religioznosti i „desne“ političke orijentacije, što pokazuje da je religioznost dio i ideološke orijentacije. Dobivenim rezultatima zaključuje se da se religioznost u Hrvatskoj polako smanjuje, gdje se

smanjenje više uočava u razdoblju od 1999. do 2008. godine. Modernizacija i sekularizacija vidljive su u povezanosti nereligioznosti s ispitanicima većeg stupnja obrazovanja, mlađe dobi i onih koji žive u urbanim sredinama. Također, dolazi do udaljavanja crkvene i osobne religioznosti, jer se uloga religije u društvu smanjuje, no ipak ostaje prihvaćena u intimnoj sferi čovjeka. U Hrvatskoj se paralelno odvijaju procesi sekularizacije, religijske pluralizacije i revitalizacije (Nikodem i Zrinščak, 2018), što dovodi do pojave nereligioznosti, distancirane crkvenosti i intenzivne osobne, ali i institucionalne religioznosti.

2.2.2. Religioznost mladih i studenata

Mladost je definirana kao razdoblje života između djetinjstva i odrasle dobi, dok su mladi zasebna društvena skupina određene dobi, najčešće osobe između 15 i 29 godina, iako se dobna granica mladih mijenja ovisno o razvijenosti društva i ekonomskog položaja unutar društvene skupine. Mladost najčešće započinje ulaskom u pubertet, a karakterizira ju osamostaljivanje od roditelja, gdje mlada osoba odbacuje prethodne identifikacije, traži vlastiti identitet i formira vlastite stavove i vrijednosti. U društvu, mladi su vrlo osjetljiva skupina jer nemaju mogućnosti uživati sve pogodnosti kao odrasle osobe, ali više nisu zaštićeni kao djeca. Posebno su izloženi utjecajima iz okoline zbog nedovršenog procesa socijalizacije. U razvijenim društvima, mladost je produžena i može trajati sve do 35. godine radi produženog obrazovanja i kasnijeg ulaska na tržište rada (Leutar, Leutar, 2007; Leutar i Josipović, 2008).

Zbog sve većeg razvoja apstraktnog mišljenja tijekom puberteta, mladi o religioznosti razmišljaju drugačije nego djeca. Religioznost mladima služi kao olakšanje, usmjerava ih prema vrijednostima i društveno prihvatljivom ponašanju i daje izvor identifikacije (Fowler, 1992. prema Leutar i Josipović, 2008). No, očekivano je da stupanj religioznosti tijekom mladosti opada, što je posebno vidljivo u vjerskoj praksi (Leutar i Josipović, 2008). Religioznost mladih karakterizirana je subjektivizacijom i privatizacijom, gdje se religija koristi u svrhu rješavanja vlastitih problema, na individualnoj razini. Mladi usvajaju religiozne činjenice na subjektivan način, što ih udaljava od institucionalnog modela religioznosti.. Religioznost mladih tako povezuju

sa osobnim traženjem smisla, tolerancijom i otvorenošću prema drugima (Leutar i Leutar, 2007).

Tijekom 1970-ih godina, u Hrvatskoj mladi postaju sve više uključeni u javni život donošenjem inovativnih ideja i socijalnih inicijativa. Istraživanje provedeno 1986. godine, pokazalo je da su mladi u Hrvatskoj i Sloveniji ideološki, politički i kulturno otvoreniji i liberalniji od mladih u ostalim državama Jugoslavije (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010). Nacionalno istraživanje provedeno 1985. godine ipak pokazuje da su mladi većinski tradicionalno religiozni, no u svakodnevnom životu udaljavaju se od institucionalne religioznosti (Marinović 1988. prema Boneta 2016). Autor Zrinščak (2001) mlade u Hrvatskoj opisuje kao autoritarnije i tradicionalnije od ostalih mladih u Europi, no manje patrijarhalne od prijašnjih generacija. Skeptični su prema budućnosti i kritični prema tradicionalnom obliku religioznosti i odnosu crkve i države.

U postsocijalističkoj Hrvatskoj, uslijed utjecaja tranzicije i transformacije društva, kao i posljedica rata, vrijednosti mladih se mijenjaju i ponovno se okreću religioznosti (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010). Mladi u Hrvatskoj pokazuju vrijednosti između tradicionalizma i modernizma, gdje se individualizacija religije gubi i zamjenjuje čvrstim tradicionalnim vrijednostima religije (Ilišin, 2007. prema Marinović Jerolimov i Jokić, 2010). Obiteljsko okruženje mladih uglavnom je tradicionalno, sve su više ekonomski ovisni o roditeljima i manje samostalni i individualizirani. Ipak, mladi u Hrvatskoj dijele neka obilježja s mladima zapadnih zemalja primjerice u „mediteranskom“ modelu produžene mladosti, gdje se produžuje vrijeme života s roditeljima, formalnog obrazovanja i odgađa ulazak na tržište rada. (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010).

Analizom podataka iz istraživanja provedenih 1986., 1999. i 2004. godine, primjećuje se revitalizacija religije između prvog i drugog istraživanja, dok se u trećem istraživanju religioznost stabilizira. No, povećava se religiozna identifikacija i sudjelovanje u vjerskim obredima, najviše u dobnoj skupini od 15 do 19 godina. Mladi se deklariraju kao uvjereni vjernici i udio onih koji tjedno sudjeluju u vjerskim obredima udvostručuje se. Promjene u religioznosti mladih mogu se povezati sa

uvođenjem vjeronauka u škole, gdje se religijska identifikacija i sudjelovanje u vjerskim obredima smanjuju završetkom srednje škole (Marinović Jerolimov i Jokić 2010).

Marinović Jerolimov (2002) u radu *Religiosty, non-religiosity and some values of youth* analizira podatke prikupljene istraživanjem iz 1999.godine o dimenzijama religioznosti između religioznih, manje religioznih i nereligioznih ispitanika i razlike između navedenih skupina prema sociodemografskim karakteristikama, kao i o vrijednostima pojedinaca povezanih s vrijednostima Crkve. U razdoblju od 1986.godine kada je istraživanje prvi puta provedeno, uočava se povećanje religioznosti među mladima u Hrvatskoj od čak 20%, te se 91% ispitanika izjašnjavaju kao vjernici, od toga 88.6% kao katolici, 3.2% pripadnici ostalih religija i 8.2% kao nereligiozni. Najveći postotak religioznosti pokazuju mladi iz Istočne Hrvatske (79%) i Dalmacije (72%), dok je najmanji postotak u Zagrebu (58%) i Istri i Primorju (47%). Religioznost ispitanika povezana je i sa stupnjem obrazovanja oca, ispitanici kojima je otac imao veći stupanj obrazovanja pokazivali su manju religioznost. U manje naseljenim mjestima, religioznost mladih je veća, 72%, dok je u gradovima nešto manje (60%). Najmanje religiozni ispitanici su studenti (19%), a najviše religiozni nezaposleni i učenici. Analizom podataka o religijskoj socijalizaciji, većina ispitanika koji su religiozni, odrasli su u obitelji koja je bila religiozna, no čak 35% nereligioznih ispitanika također je odrastalo u religioznoj obitelji. Od vjerovanja kod ispitanika, zanimljivo je istaknuti da među nereligioznima 61% njih vjeruje ili sumnja u postojanje Boga, te je kod mladih uočeno i vjerovanja koje nije povezano s crkvenim učenjem: vjerovanje u sudbinu, čuda i svemoguće biće. U 1999. godini čak 80% mladih u Hrvatskoj odlazi na vjerske obrede, ali i dalje uglavnom povremeno, samo u vrijeme blagdana. Stavovi mladih o seksualnosti i braku nisu se značajno promijenili od 1986. do 1999. godine, jer se dvije trećine njih i dalje ne slaže sa tvrdnjom da „žena mora biti djeвица prije sklapanja braka“. No, većina mladih koristi neku vrstu kontracepcije, dok jedino skupina ispitanika koji se deklariraju kao uvjereni vjernici ne koristi kontracepciju. Također, uvjereni vjernici (18,7%) ističu kako bi pobačaj trebalo zabraniti zakonom, dok 44% njih smatra da ga treba dopustiti samo zbog medicinskih razloga. Homoseksualnost je ipak slabije prihvaćena među mladima, tek

7,1% uvjerenih vjernika i 16,1% nereligioznih su prihvatljiva homoseksualna iskustva. Razvod braka više prihvaćaju manje religiozni ispitanici, 17% uvjerenih vjernika i 56,1% nereligioznih. Većina ispitanika, neovisno o njihovoj religioznosti smatra da bračni partneri trebaju potražiti profesionalnu pomoć ukoliko nailaze u probleme u braku. Autorica zaključuje da se mladi u Hrvatskoj prema religioznosti ne razlikuju mnogo od odrasle populacije, te s njima dijele i oblikuju stavove i mišljenja o društvu. Vidljivo je značajno povećanje religioznosti među mladima, jer se religijska samoidentifikacije povećala za 40%, sudjelovanje u religijskim obredima 25% i religijska pripadnost za 26%, u samo desetak godina.

Leutar i Leutar (2007) u radu *Religioznost studenata i njezin utjecaj na svakodnevni život* ispituju religioznost studenata ovisno o spolu, broju djece u obitelji, sredine u kojoj su odrasli, ekonomskog statusa i načina stjecanja osobne religioznosti. Cilj istraživanja je ispitivanje religioznosti studenata i njena primjena na svakodnevni život, dok je postavljena hipoteza da će postojati razlike u religioznosti studenata ovisno o spolu, obiteljskoj situaciji, sredini u kojoj su odrasli, ekonomskom statusu i načinu stjecanja osobne religioznosti. Specifičan uzorak je činilo 117 studenata Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, tijekom tri generacije (2004., 2005. i 2006.godine). Analizom upitnika dobiveni su rezultati koji pokazuju otvorenost i tolerantnost studenata prema ateistima, vjernicima drugih religija i katolicima koji ne prakticiraju vjeru, slaganja studenata s naukom vjere, no jednako tako i kritičnost prema vjerskim službenicima i nedosljednostima Crkve. Studenti vjeru više prakticiraju prigodno nego redovito, gdje tek trećina svakodnevno moli i razgovara s Bogom. Značajne razlike nisu utvrđene prema spolu, sredini u kojoj su studenti odrastali i ekonomskom statusu, no pokazalo se da je najznačajniji način stjecanja osobne religioznosti. Studenti koji su odgojeni u vjerskim obiteljima pokazuju više poštovanja prema crkvenom učenju. Broj djece u obitelji povezan je najviše se osobnim aktivnostima i pomaganjem u crkvi, gdje studenti iz većih obitelji češće sudjeluju u navedenim dimenzijama. Autori zaključuju da, iako su ispitanici studenti koji su vjernici, pokazuju kritičnost i otvorenost prema religiji, na što ne utječe njihova religioznost.

Boneta (2016) u radu *Klatno se i dalje njiše. Institucionalna religioznost riječkih studenata* na uzorku od 635 riječkih studenata ispituje tradicionalnu i aktualnu religioznost studenata. Ciljevi rada su: prikazati tradicionalnu i aktualnu religioznost te je usporediti s nacionalnom razinom, utvrditi vezu indikatora tradicionalne i aktualne religioznosti i utvrditi povezanost sociodemografskih karakteristika i religioznosti. Iz postavljenih ciljeva, autor postavlja hipoteze: tradicionalna religioznost unutar studentske populacije bit će većinski proširena, indikatori aktualne religioznosti bit će manje prošireni od tradicionalne, indikatori aktualne religioznosti bit će povezani sa sociodemografskim karakteristikama studentske populacije i studenti će u aktualnoj religioznosti biti manje religiozni od prosjeka opće populacije. Analizom podataka, potvrđena je prva hipoteza, tradicionalna religioznost je i dalje proširena među ispitanicima studentske populacije, što je posljedica obiteljskog okruženja. Indikatori aktualne religioznosti manje prošireni od indikatora tradicionalne religioznosti, što ukazuje na velik značaj religijske socijalizacije. Najutjecajniji indikator aktualne religioznosti je vjera u postojanje Boga, dok su ostali indikatori u domeni vjerovanja manje prihvaćeni među studentskog populacijom. Studenti najviše prakticiraju odlaske na vjerske obrede u vrijeme blagdana, dok je onih koji redovito odlaze vrlo malo. Od navedenih sociodemografskih karakteristika studenata, povezani s većinom indikatora religioznosti su spol, obrazovanje majke, veličina naselja iz koje ispitanik dolazi i dio Hrvatske iz kojeg dolazi. Veću religioznost iskazuju studentice, ispitanici čija majka ima niži stupanj obrazovanja, ispitanici koji dolaze iz manjih naselja i ispitanici iz ratnom pogođenih područja. Ispitanici su manje religiozni prema svim indikatorima tradicionalne religioznosti od prosjeka mladih, ali i opće populacije. Autor navodi da je ograničenje provedenog istraživanja u tome što u uzorku prevladavaju ispitanici iz Istre i Primorja, koje su iznad hrvatskog prosjeka prema razini modernizacije i sekularizacije, te rezultate nije moguće generalizirati. Autor zaključuje da prema novijim istraživanjima od 2010.godine nadalje, dolazi do ponovnih promjena u religioznosti mladih, jer indikatori aktualne religioznosti opadaju, posebno u participaciji na vjerskim obredima i religijskoj samoidentifikaciji, čime se mladi ponovno počinju znatno razlikovati od prosjeka opće populacije. Također, obiteljska religijska socijalizacija iako ima znatan utjecaj na religijsku samoidentifikaciju u studentskoj dobi, nema velik utjecaj na

participaciju, jer je ona većinom blagdanski prigodna. Ostaje pitanje hoće li studentska populacija čija je religioznost trenutno pasivna, tijekom daljnjeg života ponovno postati religiozna i uvrstiti religiju i crkvu u odgoj djece i sklapanje braka.

2.3. Religijska socijalizacija

Religioznost mladih najčešće je promatrana kroz socijalizaciju u obitelji i utjecaj religije na njihovo ponašanje (Leutar i Josipović, 2008). Religijska socijalizacija je interaktivni proces gdje društveni akteri utječu na vjerska uvjerenja pojedinca. Glavni društveni akteri koji utječu na religijsku socijalizaciju su: roditelji, supružnici, obrazovne institucije, i u novije vrijeme, sve više mediji. Roditelji su glavni izvor informacija o religiji i nadnaravnom djeci. Longitudinalna istraživanja pokazuju da roditeljska religijska uvjerenja utječu na religijska uvjerenja djece tijekom života, najviše u ranoj dobi (Sherkat, 2003). Utjecaj ovisi o privrženosti djece i roditelja, jer će djeca koja su vrlo privržena roditeljima, tijekom života manje odstupati od religijskih uvjerenja roditelja. Također, odnos je recipročan, te su istraživanja pokazala da i odrasla djeca mogu utjecati na religijska uvjerenja svojih roditelja. (Sherkat, 2003). Kelley i de Graaf (1997. prema Müller, de Graaf i Schmidt, 2014) tvrde da osim roditelja, na religijsku socijalizaciju djeluje i nacionalni religijski kontekst. Tamo gdje djeca nisu imala velik utjecaj roditelja na njihove religijske izbore, razvila su snažna religijska uvjerenja bez truda roditelja. Religiozne nacije znatno utječu na religioznost pojedinca, stoga religiozni roditelji moraju manje ulagati u vjerski odgoj djece. U sekularnim državama, vjerski odgoj zahtjeva više ulaganja roditelja, poput kontroliranja socijalnog okruženja djeteta, uključivanje u različite aktivnosti vjerskih zajednica i vjerske škole. Time zaključuju da će se religijska socijalizacija u religioznim nacijama dogoditi neovisno o religioznosti unutar obitelji (Müller, de Graaf i Schmidt, 2014).

Kao oblik formalne religijske socijalizacije, u Hrvatskoj je 1992. godine, ponovno uveden Katolički vjeronauk u osnovne i srednje škole sklapanjem ugovora Republike Hrvatske i Svete Stolice. Vjeronauk je u školi izborni predmet, no upisom postaje obavezan. U osnovnoj školi, 2006.godine, katolički vjeronauk pohađalo je 87.7%

djece. Učenja Katoličke Crkve o seksualnosti, braku, rastavi braka, kontracepciji, homoseksualnosti i seksualnom odgoju započinju već od prvog razreda osnovne škole, što znatno utječe na stavove mladih (Marinović Jerolimov i Jokić, 2010).

2.4. Sociološke teorije o obitelji i braku

Obitelj je u sociologiji definirana kao: „skupina ljudi izravno povezanih srodničkim vezama, pri čemu odrasli pripadnici preuzimaju odgovornost za brigu o djeci“ (Giddens, 2007:173). Srodničke veze uspostavljene su brakom ili krvnim srođnicima, a brak je društveno priznata spolna zajednica dviju odraslih osoba (Giddens, 2007). Nakon Drugog svjetskog rata u Europi dolazi do udaljavanja od tradicionalne, patrijarhalne obitelji koja se prilagođava industrijskom društvu. Broj sklopljenih brakova i stope fertiliteta opadaju, dok se broj razvoda brakova povećava. Na promjene u obitelji utjecala su sve liberalnija mišljenja o bračnom životu, kao i liberalizacija razvoda, izjednačavanje pravne pozicije izvanbračnih i bračnih zajednica (Puljiz, 2001). Dugo vremena, smatralo se da je nukleusna obitelj, obitelj sastavljena od roditelja i djece, prilagođena potrebama modernog društva i zadovoljava sve njegove potrebe (Haralambos i Holborn, 2002). Osim nukleusne obitelji, u moderno doba pojavljuju se i alternativni životni stilovi: samački život, samohrana kućanstva, rekonstruirane obitelji, brakovi bez djece, kohabitacija i homoseksualni brakovi (Giddens, 2007).

Samohrana kućanstva najčešće se sastoje od žene i djeteta, kao posljedica smrti partnera ili rastave braka. U novije vrijeme postoje i „samohrane majke prema vlastitom izboru“ koje su izabrale imati djecu bez podrške partnera. Rekonstruirane obitelji nastaju ponovnim sklapanjem braka prethodno razvedenih pojedinaca koji imaju djecu iz prethodnog braka ili veze. U takvom obliku obitelji razvija se i nova vrsta srodničkih veza, gdje neki autori govore o binukleusim obiteljima, stvorenim od dva kućanstva. Homoseksualni brakovi, odnosno veze, sve prihvatljiviji su oblik partnerstva, iako još uvijek nisu zakonom priznati u mnogim državama. Takva vrsta braka zasniva se na povjerenju i vjernosti, s ravnopravnom podjelom rodničkih uloga jer partneri dogovaraju podjelu poslova (Giddens, 2007). U Hrvatskoj je od 2014.

godine na snazi Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, što omogućuje homoseksualnim osobama zakonom priznatu zajednicu.

Kohabitacija je u prošlosti shvaćana kao „život u grijehu“, dok je danas sve više prihvaćen oblik alternativne obiteljske zajednice. Ona je zajednički intimni život heteroseksualnih parova, no bez građanske i/ili religijske registracije, gdje nevjenčani partneri imaju zajedničko kućanstvo i financije. Najčešći razlozi kohabitiranja u nas su odgađanje braka do ispunjenja određenih pretpostavki, najčešće financijske sigurnosti, nakon čega se partneri ipak odlučuju sklopiti brak. Kohabitacija je sve češće način testiranja veze i kompatibilnosti partnera, uglavnom kod mladih, liberalnijih i manje religioznih osoba. Prilikom ulaska u kohabitaciju ne postoje formalne svečanosti i društveno priznavanje, stoga je takvu zajednicu lakše prekinuti nego brak (Bandalović, 2017).

Institucija obitelji doživjela je mnoštvo društvenih promjena koje su se odrazile na njezinu percepciju, kao i percepciju braka. Neke od promjena koje su utjecale na instituciju obitelji su: napuštanje patrijarhalnog modela obitelji sa jasno određenim rodnim ulogama (muškarac hranitelj i žena domaćica), emancipacija žena i njihov ulazak na tržište rada, različite demografske promjene (redukcija mortaliteta, ali i fertiliteta) i sl. (Nikodem, 2010). Ulaskom žena na tržište rada, njihov financijski položaj u braku se mijenja. Time žene lakše mogu napustiti nesretan brak, čime stopa razvoda raste. Također, zapošljavanjem žene provode manje vremena u zajedničkim aktivnostima u braku i obitelji, što jednako tako utječe na porast razvoda braka. Zbog sve dostupnijeg i dužeg obrazovanja, sve se više odgađa sklapanje braka i rađanje djece. Veće obrazovanje ženama pruža i veće financijske mogućnosti u odgoju djece i nezavisnost u braku. Istraživanja su pokazala da na odgađanje sklapanja braka utječe duljina, a ne razina školovanja. Studij i različite forme produljenog obrazovanja kompatibilniji su sa nevjenčanom kohabitacijom nego sa brakom, jer su brak i djeca ekonomski i normativno nekompatibilni sa školovanjem. No ipak, nije dokazano da odgađanje sklapanja braka ima negativne posljedice na obitelj. Oppenheimer i Lew pronalaze pozitivne posljedice, jer visokoobrazovani imaju veću atraktivnost na bračnom tržištu. Na promjene u braku utječe i sekularizacijski proces, te su mnogobrojna istraživanja u Europi i Americi pokazala važnu ulogu religije i

demografskih obilježja. Religiozni ljudi ranije sklapaju brak, birajući ga prije nego kohabitaciju. Također, kod religioznih ljudi koji prakticiraju vjeru uočena je manja stopa razvoda. Što je sekularizacijski proces u državi snažniji, stopa sklapanja braka će biti manja i brak će biti nestabilniji (Kalmijn, 2007). Postoje različiti pristupi obitelji u sociologiji, a prikazati ćemo ih koristeći podjelu na klasične i suvremene sociološke teorije.

2.4.1. Klasične sociološke teorije obitelji

Prema funkcionalističkoj teoriji, da bi društvo opstalo i bilo funkcionalno, ono mora zadovoljiti određene funkcionalne preduvjete (Haralambos i Holborn, 2002). Parsons smatra da su glavne funkcije obitelji primarna socijalizacija djece i stabilizacija odraslih ličnosti, jer obitelj djecu uči društvenim normama, ali pruža i emocionalnu podršku odraslim članovima obitelji (Giddens, 2007). Primarnom socijalizacijom, usvaja se kultura društva koja postaje dio djetetove ličnosti (internalizacija normi). Parsons smatra da su obitelji „tvornice“ koje proizvode ljudske ličnosti (Haralambos i Holborn, 2002). George Peter Murdock, ističe kako obitelj ima četiri glavne funkcije: seksualnu, reproduktivnu, ekonomsku i odgojnu. Odsustvom seksualne i reproduktivne funkcije, broj članova društva bi se smanjio, odsustvom ekonomske funkcije (mogućnost pribavljanja hrane) društvo ne bi preživjelo, a odsustvom odgojne (obrazovne) funkcije, ne bi postojala kultura. Kritičari funkcionalističkog pristupa ističu kako Parsons i Murdock idealiziraju obitelj i podjelu rada u obitelji, zanemarujući različitost obitelji prema klasi, regiji, religiji ili statusnoj skupini (Haralambos i Holborn, 2002).

Konfliktne teorije obitelji, zasnovane na marksističkim idejama kritiziraju funkcionalistički pristup. Polaze od tvrdnje da na nejednakost položaja muškaraca i žena utječe obitelj i patrijarhat, gdje je žena neplaćena domaćica koja se pokorava muškarcu. Začetnik konfliktne teorije je Friedrich Engels, koji u svom djelu „Podrijetlo porodice, privatnog vlasništva i države“ tvrdi da su u ranoj evoluciji čovječanstva, koju naziva era „primitivnog komunizma“, sredstva za proizvodnju bila u zajedničkom vlasništvu. Cijelo društvo je bilo obitelj, jer nisu postojala pravila

ograničenja za spolne odnose i prevladavao je promiskuitet. Razvojem društva, iz promiskuitetne horde razvila se i današnja nukleusna obitelj. Eli Zaretsky tvrdi da u suvremenom kapitalističkom društvu obitelj stvara prividnu sliku o „privatnom životu“ koji je ekonomski odvojen od društva. Obitelj ne može ispuniti potrebne pojedinca i potiče kapitalistički sustav, gdje je ona najvažnija jedinica potrošačkog sustava. Uvođenjem socijalizma i ujedinjenjem obiteljskog i javnog života stvaraju se uvjeti za ispunjenje potreba pojedinca (Haralambos i Holborn, 2002).

Teorija simboličkog interakcionizma proučava interakcijske odnose na mikrorazini, odnosno unutar obitelji. Utemeljitelj simboličkog interakcionizma je George H. Mead, koji tvrdi da se interakcija među ljudima odvija pomoću raznih simbola (npr. jezik) koji nameću određeno značenje. Svaki pojedinac, uključen u interakciju, mora interpretirati simbole, koji time postaju zajednički. Taj proces Mead naziva „preuzimanje uloga“, gdje se pojedinac smješta u položaj drugog kako bi reagirao na njegovu radnju. Društvene uloge pojedinca u obitelji postoje (npr. majka, otac, sin...), no ponašanje pojedinca nije uvjetovano ulogom i definira se interakcijom, odnosno pregovaranjem. One nisu stalne, te se sustavno mijenjaju tijekom interakcije. Glavna meta kritike simboličkog interakcionizma je proučavanje obitelji na mikrorazini, gdje se u obzir ne uzima povijesni ili društveni kontekst u kojem se interakcija odvija. Simbolički interakcionizam tako ne povezuje obitelj i društvo i njihov međusoban utjecaj (Haralambos i Holborn, 2002).

William J. Goode, kao predstavnik teorije socijalne razmjene (teorije racionalnog izbora), bavi se odnosom obitelji i industrijalizacije. Tvrdi da industrijalizacija uništava odnose proširene obitelji i većih rodbinskih skupina zbog velike geografske i društvene pokretljivosti članova i uloge institucija u preuzimanju obiteljskih uloga. Također, rodbinske i obiteljske veze više ne mogu ponuditi svojim članovima ono što su nekada, primjerice posao. Članovi obitelji moraju se „pogađati oko uloge“, tj. izboriti najbolju moguću pogodbu u odnosima u obitelji, kako bi ostvarili maksimalnu korist. Kako bi pojedini član dobio ono što želi, zauzvrat mora nešto pružiti, čime se stvara socijalna solidarnost. Rodbinske veze i proširenu obitelj zadržavaju klase u kojima pojedinci održavanjem veza mogu više dobiti nego izgubiti (Haralambos i Holborn, 2002).

2.4.2. Suvremene sociološke teorije obitelji

Feministica Ann Oakley odbacuje tvrdnje Parsonsa i Murdocka o rodnim ulogama i podjeli rada u obitelji. Parsonsu zamjera da svoju teoriju zasniva na superiornosti muškarca i svetosti braka i obitelji. Tvrdi da uloga žene kao kućanice postoji jer muškarcima to odgovara i da ona nije nužna za funkcioniranje obitelji. Prirodna podjela rada prema spolu ne postoji, a rodne uloge su kulturno determinirane i uče se tijekom djetinjstva. Dokaze pronalazi u nizu različitih društava koja pokazuju da ne postoje uloge koje isključivo mogu obavljati žene, osim rađanja. Oakley je pratila promjene u ulozi žene u društvu od početka industrijalizacije pa sve do 1970-ih godina. Prije početka industrijalizacije, osnovna jedinica proizvodnje bila je obitelj. Svi članovi obitelji bili su uključeni u proizvodnju, što je brak i obitelj činilo ključnim za ekonomsku sigurnost pojedinca. Žene su bila zadužene za poljoprivredu i proizvodnju tkanine, što su bile glavne djelatnosti obitelji. U rano doba industrijalizacije, obitelj kao osnovnu jedinicu proizvodnje polako zamjenjuju tvornice, a žene zaposlene u njima često su nastavljale s tradicionalnim poslom tkanja. Postupnim ograničavanjem dječjeg rada, djeca su sve više postajala ovisna o roditeljima, a briga o djeci dodijeljena je ženama. Ženama je također bio i ograničeno zapošljavanje, zbog toga što su radnici zaposlenje žena shvaćali kao prijetnju vlastitom zaposlenju. Sve više udanih žena prestajalo je s radom, te su postupno preuzele ulogu majke-kućanice. Iako je između 1914. i 1950. godine došlo do promjena u statusu žena (stekle su zakonska i politička prava) i sve više su se zapošljavale, zadržavaju ulogu majke-kućanice kao glavnu ulogu u svom životu. Oakley zaključuje da je industrijalizacija doprinijela razdvajanjem muškarca od svakodnevnog obiteljskog života, ekonomsku ovisnost žene i djece o muškarcima i izolaciju kućnog posla od zaposlenja. Kako bi se žene oslobodile, zagovara ukidanje uloge kućanice. Odbacuje rješenje za plaćanje kućnih poslova, jer bi ono samo ojačalo ženinu ulogu kućanice. Također, zagovara ukidanje obitelji kakva je sada, kako bi se ukinulo i učenje tradicionalnih rodnih uloga, kćer od majke, a sin od oca. Tek potpunim odbacivanjem spolne podjele rada u cjelokupnom društvu žene će se osloboditi, a muškarci i žene bit će ravnopravni (Haralambos i Holborn, 2002).

Michael Young i Pete Willmott u djelu „*Simetrična obitelj*“ provode istraživanje o obitelji u Londonu između 1950-ih i 1970-ih godina. Dolaze do tvrdnji da je razvoj obitelji podijeljen u četiri faze: predindustrijska obitelj, obitelj u ranoj fazi industrijalizacije, simetrična obitelj i obitelj četvrte faze. Predindustrijska obitelj je proizvodna jedinica koja se bavi poljoprivredom ili proizvodnjom tekstila, pojavom industrijalizacije ona gotovo nestaje, no još uvijek ju je moguće prepoznati u nekim farmerskim obiteljima. Obitelj u ranoj fazi industrijalizacije više nije proizvodna jedinica jer odrasli muškarci rade za nadnicu. Ovakav oblik obitelji prisutan je u radničkim klasama, a žene preuzimaju vodstvo u obitelji i proširuju rodbinske veze radi odsustva muškarca zbog posla. Simetrična obitelj isključuje članove proširene obitelji, te je prisutna samo nukleusna obitelji, a muž je ponovno prisutan u obiteljskom životu. Odnos supružnika je partnerski i članovi su usko vezani uz dom, pogotovo dok su djeca mala. U ovakvom obliku obitelji, supružnici dijele kućanske poslove, no ipak postoji podjela muških i ženskih poslova. Obitelj četvrte faze tek će se razviti u budućnosti, gdje će obitelj ponovno biti asimetrična. Žena će ponovno imati veću ulogu u kućanstvu, a muškarac će biti usmjeren na posao i rekreaciju u slobodnom vremenu. Obitelj četvrte faze nastala je razmatranjem obiteljskog života rukovodećeg kadra i direktora (Haralambos i Holborn, 2002).

Prema Giddensu, u moderno doba događaju se promjene u odnosima partnera i intimnosti. Navodi da se u obitelji događa sukob tradicije i moderniteta, što započinje pojavom *romantične ljubavi* u 18. stoljeću (Zlatar, 2007). Romantična ljubav zasniva se na ravnopravnosti partnera, čija se veza temelji na obostranoj romantičnoj privlačnosti iz koje proizlazi seksualna privlačnost. Ona idealizira ljubav i snažnu privlačnost, no često u stvarnosti pokazuje dominaciju muškarca (Haralambos i Holborn, 2002). U novije vrijeme seksualnost više ne služi isključivo za reprodukciju, već se veže uz intimnost partnera. Takvu vrstu seksualnosti Giddens naziva *plastična seksualnost*, a nastala je širenjem modernih načina kontracepcije, novim tehnologijama reprodukcije, ali i kao ograničenje veličine obitelji (Zlatar, 2007). Plastična seksualnost donosi veći mogućnost izbora pojedinca kada, koliko često i s kime stupiti u seksualne odnose, čime i nevinost žene gubi na vrijednosti, stoga sve manje žena ostaje nevinno do stupanja u brak. Rekonstrukcijom seksualnosti i

intimnosti, romantičnu ljubav zamjenjuje „*konfluentna ljubav*“. Ona je aktivna ljubav i ruši ideal jedinstvene i vječne ljubavi, pružajući mogućnost izbora partnera, raskid veze ukoliko se odnosi partnera promjene i ravnopravnost (Haralambos i Holborn, 2002). „*Konfluentna ljubav*“ dovodi do pojave „*čiste veze*“, tj. potpunog odnosa, koja se zasniva na emocionalnoj komunikaciji, ne samo u ljubavnoj vezi, već i u vezi djece i roditelja i prijateljstvu. Giddens navodi nekoliko karakteristika „*čiste veze*“: predanost i povjerenje partnera, ograničeno vrijeme trajanja, gdje se više ne očekuje vječnost odnosa, refleksivnost veze stalnim procjenama oba partnera, postromantični element koji ruši idealizaciju partnera čime se ukazuje na zamjenjivost partnera i otežano prihvaćanje i neograničenost brakom ili trajnim ugovorom. U čistoj vezi, partneri grade odnos zbog veze same i ona se zasniva isključivo na onome što oni sami donose u odnos. Orijentirana je na intimnost, duboku emocionalnu povezanost koja donosi trajne emocionalne veze (Zlata, 2007). Modernost omogućuje sve veću racionalnost i refleksivnost i u području samoidentifikacije, stoga pojedinci imaju veću mogućnost izbora i nisu sputani tradicijom. To dovodi do sve većeg pluralizma u oblicima obitelji, pojavu različitih životnih stilova i seksualnih orijentacija, a brak postaje potraga za potpunim odnosom, tj. čistom vezom. (Haralambos i Holborn, 2002).

Sociolozi Beck i Beck-Gernsheim polaze od sličnih pretpostavki o promjenama u obitelji kao i Giddens. Tvrde da se u moderno doba pojedincu nudi sve veći izbor za razliku od predmodernog društva, no smatraju da taj proces uključuje individualizaciju, a ne refleksivnost pojedinca. Promjene u osobnoj socijalnoj i geografskoj mobilnosti, nove mogućnosti obrazovanja, poboljšanje standarda života i zapošljavanje žena donosi više mogućnosti izbora pojedincu i utječe na spolne uloge, što se odrazilo i na intimne veze. Oslobođanjem od tradicionalnih veza nestaju ograničenja i obaveze, ali i sigurnost i podrška, te pojedinci moraju stvarati osobne veze kako bi ispunili vlastite potrebe. U stvaranju veza iznimno je važna ljubav jer omogućuje ispunjenje individualnosti, ali pitanje je hoće li pojedinci uspjeti pronaći ljubav. Ljudi isprobavaju različite životne stilove poput kohabitacije, braka i razvoda u potrazi za ljubavi. Kao glavni uzrok sukoba smatra se sama mogućnost izbora, ali i nejasno definirane i promijenjene spolne uloge u obitelji. U tradicionalnim društvima,

muškarac je bio hranitelj, a žena je brinula o kućanstvo, a u modernim društvima sa sve većim mogućnostima obrazovanja i zaposlenja žene sve više žele imati vlastite karijere. U obitelji gdje oba partnera zaposlenje dolazi do sukoba oko brige o kućanstvo, što dovodi do toga da zaposlenje jednoga ima prioritet. Time nije moguće zadovoljiti oba partnera i dolazi do sukoba. Autori zaključuju da navedene promjene u obitelji dovode do *Normalnog ljubavnog kaosa*, gdje pojedinci u nesigurnom svijetu čeznu za ljubavlju, ali ju sve teže pronalaze i zadržavaju, zbog individualnog ispunjenja oba partnera (Haralambos i Holborn, 2002). S tvrdnjama autora Beck i Beck-Gersheim slaže se i Zygmunt Bauman, koji u razdoblju moderniteta naglašava nestanak veza među ljudima. Prema Baumanu, moderno doba je doba dominacije samoodređivanja i samodokazivanja, gdje su pojedinci prisiljeni povezivati se s drugima kako znaju, bez garancije da će odnos potrajati. Poželjna je i slaba povezanost među osobama, kako bi u slučaju društvenih promjena bilo lakše i prekinuti vezu. Takva nesigurnost se naziva individualizacijska sila, koja ne ujedinjuje već razdvaja. Obitelj se tako sve manje smatra obavezom prema Bogu i društvu, koja ispunjava materijalne i duhovne potrebe pojedinca, već ona postaje tek mogućnost subjektivnog ispunjenja i zadovoljstva (Nikodem, 2010).

Judith Stacey kao i prethodni autori, navodi da su promjene u obitelji uzrokovale odmak od tradicionalne obitelji i stvorile postmodernu obitelj. U postmodernoj obitelji, velika je raznolikost i fluidnost obiteljskih odnosa, te više nije moguće govoriti o temeljnom i univerzalnom obliku obitelji kao što je nekada bila heteroseksualna nukleusna obitelj. Stacey proučava odnose u obitelji u SAD-u tijekom 1980-ih godina u radničkim obiteljima u Silicijskoj dolini. Analizirajući postupke promatranih žena iz obitelji radničke klase, zaključuje da su obiteljski život temeljile na različitim tradicijama kako bi se prilagodile promjenama. Među siromašnim radničkim obiteljima tako je sve veća stopa razvoda, kohabitacije, izvanbračnih zajednica i podrške šire rodbinske mreže. Osim na radničkim obiteljima, Stacey proučava i homoseksualne obitelji i tvrdi da su zbog predrasuda, partneri homoseksualnih obitelji prisiljeni na refleksivnost, a time i kreativnost u razvoju oblika obitelji. Smatra da su homoseksualne obitelji jednako primjerene odgoju i odrastanju djece i da gotovo ne postoje razlike u dobrobiti za djecu. Razvoj postmoderne obitelji iako stvara određenu

nesigurnost, pruža ravnopravniji odnos obiteljskih odnosa i demokratičnost (Haralambos i Holborn, 2002).

2.4.3. Promjene u obitelji i braku u Hrvatskoj

Proces suvremenih društvenih promjena reflektira se i na strukturu obitelji u nas. U Hrvatskoj je prosječna veličina kućanstva do tri člana, što pokazuje sužavanje nukleusne obitelji i smanjenje broja višegeneracijskih obitelji (Puljiz, 2001). Prema statističkim podacima, broj brakova u posljednjih pedesetak godina znatno je pao, a broj razvoda se povećao. U Hrvatskoj je 2009.godine sklopljeno 22 382 brakova, dok 2018.godine taj broj opada na 19 921 brak. Broj razvedenih brakova u 2018.godini bio je 6.125, a na tisuću sklopljenih brakova razvedeno je njih 308. Razvedenih brakova sa uzdržavanom djecom je 3.489, a gdje je najviše djece nakon razvoda dodijeljeno majci (79,1%), zatim ocu (11,8%), ocu i majci (8,4%) i ostalim skrbnicima (0,7%). Prosječna dob osoba koje sklapaju brak se povećala, te je 1970.godine ona iznosila 21,6 za žene i 25,5 za muškarce, a 2018. godine ona iznosi 28,7 za žene, odnosno 31,3 za muškarce (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020).

U tekstu *Ljubav kroz statistiku*, navodi se da su najveću stopu sklopljenih brakova 2018. godine na tisuću stanovnika imale Požeško-slavonska i Brodsko-posavska županija (6,1), a najmanju Istarska (3,8). 2013. godine najmanje je sklopljenih brakova u posljednjem desetljeću, tek 19.169. Broj razvoda je u porastu, gdje je najviše razvedenih brakova bilo 2016.godine, 7036 razvoda. Prosječno trajanje braka u Hrvatskoj iznosi 14,9 godina, a supružnici su prosječno bili u četrdesetim godinama. No, iako je stopa razvoda u porastu, 2018.godine 2.064 žene i 2.017 muškaraca sklopilo je drugi brak. Također, 226 udovica i 236 udovaca ponovno je sklopilo brak. U razdoblju od 2009. godine do 2018. godine smanjuje se broj vjerskih brakova, a povećava broj građanskih. 2009. godine tek je 36,5% brakova bilo sklopljeno u matičnim uredima, a 2018. godine broj se povećava na 49,9% građanskih brakova, odnosno 50,1% Crkvenih brakova (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020). Posljednji podaci pokazuju da je u 2021.godini sklopljeno 18.203 braka, dok je 5.100 brakova razvedeno. Broj sklopljenih brakova vidljivo opada, te je 2021.

godine broj bio niži nego 2013. godine što je najmanji broj sklopljenih brakova dosad zabilježen (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2022).

2.5. Kritički prikaz dosadašnjih istraživanja

U kritičkom prikazu ukratko su prikazana jedno inozemno i tri domaća istraživanja o povezanosti religioznosti i stavova o braku, odnosno kohabitaciji.

Ule i Kuhar (2008) u radu *Orientations of young adults in Slovenia toward family formation*, provode kvalitativno istraživanje o mladima u Sloveniji i njihovim stavovima o braku i obitelji. Slovenija je jedna od europskih zemalja sa najnižom stopom nataliteta, zbog društvenih promjena poput sve dužeg trajanja mladosti i odgađanja braka. Kako je i Slovenija jedna od post-socijalističkih država, društvene promjene slične su onima u Hrvatskoj. Cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi subjektivnu percepciju mladih o stvaranju obitelji, osobito objektivne i subjektivne mogućnosti za rođenje djece, te probleme koji prate taj proces. Uzorak ispitanika činio je 51 ispitanika, u osam fokus grupa. 41,2% ispitanika bili su muškarci, a 58,8% žene, a 70,1% dolazi ih je iz glavnog grada, predgrađa i dva manja grada i 29,9% sa sela. Dob ispitanika bila je između 23 i 33 godine, različitog su stupnja obrazovanja i statusa zaposlenja. Postavljeno je 10 pitanja o stavovima vezanim uz obitelj, a obrada podataka odvijala se pomoću kodiranja transkripata rasprava. Rezultati istraživanja pokazuju odstupanje između obiteljskih obrazaca koji su statistički zabilježeni u Sloveniji i izjava ispitanika, u korist obitelji. Stavovi vezani uz obitelji i dalje su tradicionalni, jer je imati obitelj društveno poželjan životni obrazac mladih. Većina sudionika planira sklopiti brak i imati djecu do 35.godine. Mladi smatraju da je za roditeljstvo važna psihosocijalna zrelost i materijala sigurnost, prije nego dob. Mladi Slovenci smatraju da su najvažniji čimbenici za sklapanje braka i roditeljstvo stalno zaposlenje, financijska sigurnost, stambeni prostor i mogućnost koordinacije posla, karijere i obiteljskog života. Mnogo sudionika smatra se nedovoljno zrelima za roditeljstvo, te smatraju da mladi nisu spremni za odricanje i odgovornost koju donose brak i obitelj. Također, smatraju da je za obitelj potrebno imati kvalitetan partnerski odnos, sa ravnopravnim spolnim ulogama. Ženski sudionici istraživanja odgađaju brak

i djecu do ostvarenja navedenih uvjeta, kako bi se udaljile od tradicionalne podjele rada karakteristične za generaciju njihovih roditelja. Autorice zaključuju da individualizirano društvo znatno utječe na želju za samoostvarenjem, autonomijom i slobodom kod oba spola, te je svijest o suvremenom roditeljstvu i povećanoj odgovornosti koju ono donosi. Rezultati kvalitativnog istraživanja dublje objašnjavaju razliku između percepcije obitelji kao visoke vrijednosti i odgađanja formiranja obitelji, gdje u stavovima ispitanika uglavnom prevladavaju osobne prepreke za formiranje obitelji. Fokus grupe istaknule su razlike u stavovima o obitelji između ispitanika iz urbanih i ruralnih sredina, kao i među onima sa višim i nižim stupnjem obrazovanja. Mladi iz ruralnih sredina i oni s nižim stupnjem obrazovanja pridaju veći značaj formiranju obitelji od vršnjaka iz urbanih sredina i onih sa višim stupnjem obrazovanja. Oni ne spominju nedostatak vremena ili energije za formiranje obitelji, kao ni nezrelost ili nespремnost. Također, pokazuju manju želju za samoostvarenjem od mladih iz urbanih sredina i očekuju veću pomoć svojih roditelja u odgoju djece. Odgađanje formiranja obitelji kod žena ipak je najznačajniji nalaz ovog istraživanja, jer mlade žene pokazuju sve veću potrebu za individualnim planiranjem vlastitog života i slobodom u donošenju odluka o majčinstvu. Mlade žene postižu sve viši stupanj obrazovanja, imaju više mogućnosti i slobodne nego što su imale njihove majke i odgojene su u emancipacijskom duhu. Za njih je obrazovanje, rad i karijera dio njihova identiteta, a majčinstvo nije cilj, već emocionalna uloga. S obzirom da su u Sloveniji većinom prihvaćeni stavovi o tradicionalnoj obitelji i podjeli spolnih uloga, nije moguće očekivati pozitivne promjene u natalitetu. U budućnosti žene će sve manje biti spremne prihvatiti neravnopravnost u obitelji, a time će i više odgodati formiranje obitelji.

Bartolac (2013) u radu *Stavovi studenata o kohabitaciji i braku*, analizira podatke o kohabitaciji u različitim državama svijeta. Navodi kako u Republici Hrvatskoj nije postojalo sustavno praćenje broja i oblika neformalnih, odnosno izvanbračnih partnerskih zajednica. Prema tadašnjem popisu stanovništva moguće je zaključiti da je svako trideseto partnerstvo u Hrvatskoj izvanbračno, no statistike nisu u potpunosti jasne. Prilikom prikupljanja podataka iz popisa stanovništva 2001.godine bilo je moguće odabrati (ne)oženjen/udana, razveden/a, udovac/ica i nepoznato, što ne daje

podatke o zajednici u kojoj osoba živi. Autorica postavlja dva cilja rada: ispitati stupanj slaganja mladih (studenata) o kohabitaciji i braku i usporediti stavove o kohabitaciji i braku u odnosu na spol ispitanika i sociodemografska obilježja. Bartolac postavlja hipoteze da će pozitivne stavove o kohabitaciji imati sudionici odrasli u gradu, u necjelovitoj obitelji, koji su živjeli zajedno s partnerom ili u ozbiljnoj vezi, te oni koji nisu religiozni. Ispitanici provedenog istraživanja su studenti osam različitih redovnih i izvanrednih studija Zdravstvenog veleučilišta u Zagrebu. Ukupno je sudjelovalo 417 studenata u dobi od 18 do 36 godina, a podaci su prikupljeni 2010.godine. Zbog vrste studija, ispitanici su većinom žene (316). Rezultati istraživanja pokazali su da ispitanici prihvaćaju tradicionalni oblik partnerstva- brak jednako kao i kohabitaciju. 60,4% ispitanika slaže se da brak nije zastarjela institucija, a njih 68% smatra da je kohabitacija partnera prihvatljiva iako nemaju namjeru sklopiti u brak. Razlike u stavovima o kohabitaciji ovisno o spolu nisu značajne. Razlika u stavovima muških i ženskih ispitanika vidljiva je tek u četiri čestice. Muškarci se više slažu s tvrdnjom da kohabitacija poboljšava kasniju kvalitetu u braku, odnosno da je brak zastarjela institucija, dok se žene više slažu s tvrdnjom da su dobar brak i obiteljski život iznimno važni. Međutim i žene postavljaju pitanje je li brak zastarjela institucija, zbog sve većeg broja nesretnih brakova u današnje vrijeme. Od ispitanih sociodemografskih obilježja, na stavove studenata utječe jedino stupanj religioznosti. Ispitanici koji nisu religiozni ili ne prakticiraju svoju vjeru pokazuju liberalnije stavove o kohabitaciji kao alternativnom obliku obitelji. 52% ispitanika slaže se sa tvrdnjom da je grijeh živjeti nevjenčano sa partnerom. Kao zaključak, autorica navodi da se mladi nalaze između tradicionalnog i religioznog mišljenja o braku i liberalnijih stavova. Na mlade utječu novi trendovi i mediji, čime se i njihovi stavovi postepeno mijenjaju. Ograničenje ovog istraživanja je u spolnoj strukturi ispitanika, jer su, zbog prirode studija, u istraživanju sudjelovale većinom žene.

Bandalović (2017) u radu *Stavovi mladih o kohabitaciji* polazi od toga da su društvene promjene utjecale na liberalnije stavove mladih o predbračnoj kohabitaciji, ali da je i dalje brak poželjan oblik obiteljskog života. Istraživanje provodi na 825 osoba u dobi od 18 do 30 godina, od čega su 717 ispitanika studenti Sveučilišta u Splitu, a ostalih 108 nezaposleni mladi koji nisu u braku. Ciljevi rada su: ispitati stavove muškaraca i

žena o kohabitaciji, ispitati stavove studenata i nezaposlenih o kohabitaciji, analizirati razlike u stavovima o kohabitaciji između studenata različitih fakulteta i ispitati povezanost samoprocjene religioznosti o stavovima o kohabitaciji. U istraživanju je sudjelovalo 62,6% žena i 37,4% muškaraca, a najveći broj ispitanika pripadao je dobnoj skupini od 19 do 23 godine (81,2%). Dobiveni rezultati pokazuju da se 66,5% ispitanika slaže s tvrdnjom da par može živjeti zajedno, čak i ako se ne namjerava vjenčati, a njih 62,3% da je poželjno živjeti zajedno prije sklapanja braka, kako bi se utvrdila kompatibilnost partnera. Ispitanici ipak smatraju bračnu zajednicu pogodnijom za odgoj djece i slažu se da je izvanbračnu zajednicu lakše prekinuti od bračne. 57,2% ispitanika smatra da kohabitacija prevladava među liberalnijim i manje religioznim osobama. Iako 63,8% ispitanika religiju smatra važnom ili vrlo važnom u svome životu, većina mladih podržava stupanje u seksualne odnose prije braka, što pokazuje da neke dijelove svakodnevnog života ipak prilagođavaju osobnim uvjerenjima, a ne religiji. Ipak, religiozni ispitanici skloniji su držati se tradicionalnih obiteljskih vrijednosti i više planiraju brak i rođenje djece bez predbračne kohabitacije. Muškarci pokazuju negativniji stav prema stabilnosti izvanbračne zajednice od žena, no žene i dalje više vrednuju brak i obitelj od muškaraca i kohabitaciju smatraju trendom ili probnim brakom. U većini varijabli nije potvrđena statistički značajna razlika između stavova studenata i nezaposlenih mladih. Studenti Katoličkog bogoslovnog fakulteta imaju značajno negativniji stav prema kohabitaciji od studenata ostalih fakulteta, dok najpozitivniji stav imaju studenti Pomorskog fakulteta i Umjetničke akademije. Rezultati također pokazuju da što je religioznost ispitanika veća, njihovi stavovi o kohabitaciji su negativniji. Kao ograničenje istraživanja navodi se relativno mali broj nezaposlenih ispitanika, gdje je veći broj možda mogao dovesti do različitih rezultata. Također, studenti su upitnik ispunjavali grupno, a nezaposleni individualno. Autorica zaključuje da se mladi još uvijek nalaze između tradicionalnih i modernih stavova o braku i obitelji, te je potrebno provoditi više istraživanja u području obitelji.

Boneta i Mrakovčić (2021) u radu *Studentski stavovi o braku, kohabitaciji i tranziciji u brak* analiziraju stavove o shvaćanju braka i pluralizaciji oblika obitelji kod studenata Sveučilišta u Rijeci. Istraživanje je provedeno 2015. godine na uzorku

studentata osam fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a sudjelovalo je 635 ispitanika, od čega je 60,9% žena i 38,7% muškaraca. Glavni cilj istraživanja bio je odgovoriti na pitanje kakve stavove studenti imaju o tradicionalnom braku i izvanbračnoj zajednici, kakvu percepciju vlastite tranzicije u brak imaju u budućnosti, postoji li veza između stavova o braku i percepcije tranzicije u brak, te koje su sociodemografske karakteristike povezane sa stavovima o braku i kohabitaciji. Rezultati pokazuju da većina ispitanika ima pozitivan stav o braku, no također pokazuju neodlučnost pri procjeni je li brak najbolji oblik partnerskog života. Tek šestina ispitanika smatra da je brak zastarjela institucija. Sociodemografske karakteristike neznatno utječu na stavove o tradicionalnom braku i ideji izvanbračne zajednice. Stav o izvanbračnoj zajednici povezan je s veličinom naselja ispitanika i raspodjelom moći unutar njihovih obitelji - studenti iz manjih naselja i oni kod kojih otac donosi odluke u obitelji, manje prihvaćaju kohabitaciju. Ispitanici procjenjuju da je prihvatljiva dob tranzicije u brak kraj treće i početak četvrte dekade života, što je i statistički prosjek ulaska u brak u Hrvatskoj. Osam od deset ispitanika ima namjeru kohabitacije prije braka zbog provjere kompatibilnosti s partnerom, što pokazuje da je kohabitacija postala prihvatljiv način obiteljskog života u Hrvatskoj. Tri četvrtine ispitanika (72,13%) planira sklopiti brak u budućnosti. Studenti koji više prihvaćaju tradicionalni oblik braka, manje prihvaćaju izvanbračnu zajednicu, brak smatraju važnim životnim ciljem, te nisu skloni kohabitaciji prije braka. Ipak, studenti su skloni prolongiranju vlastite tranzicije u brak, neovisno o svojim stavovima. Značajne razlike povezanosti stavova o braku i religioznosti pojavljuju se najviše između krajnjih kategorija: uvjerenih vjernika i uvjerenih ateista. Rezultati pokazuju da ispitanici koji su uvjereni vjernici ne smatraju brak zastarjelom institucijom, ali većinom prihvaćaju predbračnu kohabitaciju i odbacuju tvrdnju da je loš brak bolji od nikakvog braka, čime se može zaključiti da ispitanici ne slijede Crkvene stavove. Autori zaključuju da su studenti kritični prema tradicionalnom braku i većinom prihvaćaju kohabitaciju, ali samo kao ograničenu fazu prije sklapanja braka. Na stavove o tradicionalnom braku i prihvaćanju izvanbračne zajednice najviše utječe religioznost ispitanika. No, većina ispitanika neovisno o religioznosti ima moderne stavove i ne slijede Crkveno učenje. Kao ograničenja istraživanja autori navode da je istraživanje provedeno među

najobrazovanijim mladima- studentima, gdje najviše ispitanika dolazi iz dvije najrazvijenije regije u Hrvatskoj, stoga rezultate nije moguće generalizirati.

Navedena istraživanja mladih pokazuju da su stavovi mladih o braku u Hrvatskoj još uvijek između tradicionalnog i modernog, kao i kod odrasle populacije. Mladi ne smatraju brak zastarjelom institucijom i vrlo im je važan u budućem životu, no u velikom broju prihvaćaju i kohabitaciju kao oblik partnerstva prije sklapanja braka. Stavovi mladih ovise o njihovim sociodemografskim karakteristikama, od kojih se u svim istraživanjima najviše ističe religioznost. Ipak, provedena istraživanja uglavnom su usmjerena na studentsku populaciju, što treba uzeti u obzir prilikom generalizacije.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Temeljni pojmovi ovog istraživanja su *religioznost, brak i kohabitacija*. Kao indikatori religioznosti korišteni su: obiteljska religijska socijalizacija, formalna religijska socijalizacija, religijska samoidentifikacija ispitanika, prihvaćanje religijskih vjerovanja, religijska praksa i procjena važnosti religije u životu ispitanika. Razlikujemo aktualnu i tradicionalnu religioznost, gdje se aktualna religioznost odnosi na religijska vjerovanja i praksu pojedinca, dok se tradicionalna religioznost odnosi na religioznost koja se stječe u procesu socijalizacije, a još se naziva i „religija bez osobne odluke“. Kao indikatori stavova o braku, propitivan je odnos prema tvrdnjama o zastarjelosti institucije braka, o razvodu i kohabitaciji i samačkom životu.

3.1. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja je analizirati povezanost religioznosti ispitanika sa njihovim stavovima o braku i kohabitaciji.

Specifični ciljevi istraživanja su:

1. Utvrditi aktualnu i tradicionalnu religioznost ispitanika
2. Utvrditi koje sociodemografske karakteristike utječu na religioznost ispitanika
3. Ispitati stavove ispitanika o braku i kohabitaciji i vlastitom ulasku u brak
4. Utvrditi postoji li povezanost religioznosti i stavova o braku, razvodu i kohabitaciji

Na temelju prethodno provedenih istraživanja, formulirane su sljedeće hipoteze:

H1: Postoji jaz između tradicionalne i aktualne religioznosti ispitanika. Tradicionalna religioznost bit će karakteristika većine studenata, dok će manjina biti aktualno religiozna.

H2: Aktualna religioznost bit će karakteristika ispitanika iz manjih naselja, s nižom razinom obrazovanja oca i majke i onih ženskog spola.

H3: Ispitanici će imati pozitivan stav prema tradicionalnom braku, ali i prema kohabitaciji.

Iako će ispitanici i dalje brak smatrati vrlo važnom institucijom, te će većina sebe u budućnosti vidjeti u braku, istodobno će imati i pozitivne stavove o predbračnoj kohabitaciji.

H4: Religiozniji ispitanici imat će pozitivnije stavove o tradicionalnom braku, a negativnije o razvodu i kohabitaciji.

Ispitanici koju pokazuju veći stupanj aktualne religioznosti manje će se slagati s tvrdnjama o zastarjelosti tradicionalnog braka, manje će podržavati razvod i predbračnu kohabitaciju.

3.2. Struktura uzorka ispitanika

Ovaj rad temelji se na rezultatima istraživanja provedenog na Sveučilištu u Rijeci 2015.godine. Uzorak je bio prigodan (N= 635) i uključivao je redovite studente Učiteljskog fakulteta, Pravnog fakulteta, Tehničkog fakulteta, Građevinskog fakulteta, Filozofskog fakulteta, Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu te Sveučilišnih odjela za fiziku i informatiku.

U ovome su radu analizirani rezultati 384 ispitanika, studenata i studentica dvaju društvenih i humanističkih fakulteta (Učiteljski fakultet i Filozofski fakultet) i četiri prirodoslovno-tehničkog fakulteta (Građevinski fakultet, Tehnički fakultet, Odjel za fiziku i Odjel za informatiku). Najviše ispitanika pohađalo je prvu godinu studija (53,1%), a najmanje drugu godinu studija (10,4%).

Tablica 1. Broj studenata po pojedinim sastavnicama UNIRI-ja

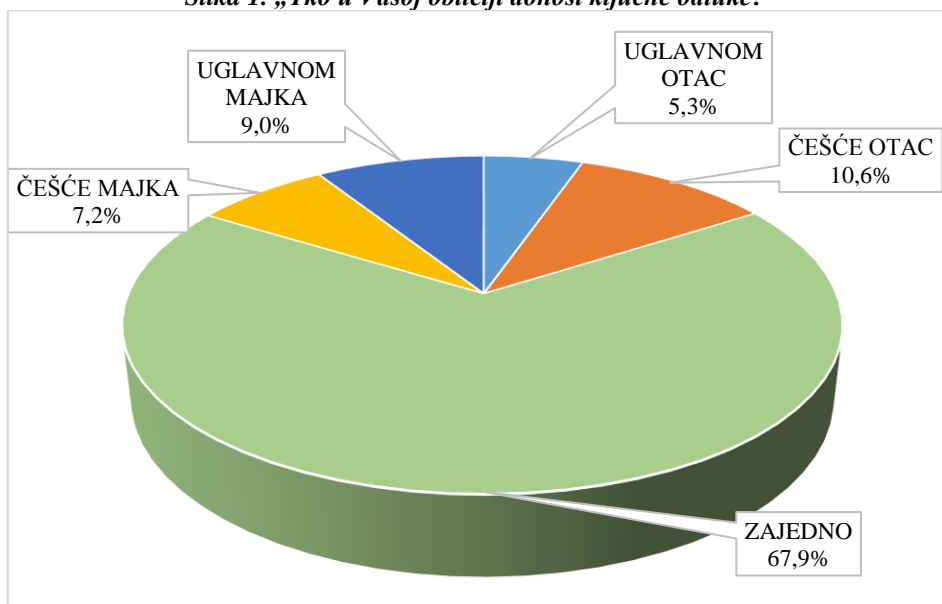
Sastavnica Sveučilišta u Rijeci	N	%
Učiteljski fakultet	99	25,8
Građevinski fakultet	27	7,0
Filozofski fakultet	80	20,8
Odjel za fiziku	19	4,9
Odjel za informatiku	79	20,6
Tehnički fakultet	80	20,8

Od 384 ispitanika, 174 je muškog spola, a 207 ženskog spola,. Na Učiteljskom fakultetu najviše je ženskih ispitanika (N = 93), a na Tehničkom fakultetu muških ispitanika (N = 74). Na ostalim anketiranim sastavnicama omjer muškaraca i žena je podjednak, ali ipak s nešto većim udjelom žena. Dob ispitanika kreće se između 18 i 32 godine, a aritmetička sredina je 21,09.

Najviše ispitanika odraslo je u naseljima sa 1001-10 000 stanovnika (39,1%). Po petina je iz naselja do 1000 stanovnika (21,6%), između 10 001 i 100 000 stanovnika (18,7%), i iz naselja sa više od 100 000 stanovnika (20,6%). Najviše ispitanika većinu svog života provelo je u jugozapadnoj Hrvatskoj (N = 242) slijede oni iz sjeverozapadne Hrvatske (N = 82), jugoistočne Hrvatske (N = 32), a najmanje iz sjeveroistočne Hrvatske (N = 17).

Prema stupnju obrazovanja roditelja, najviše ispitanika navodi da njihova majka (50,7%), kao i otac (46,6%), imaju završenu četverogodišnju srednju školu. Slijede ispitanici čiji su roditelji (21,5% majki i 17,9% očeva) završili fakultet, pa oni sa završenom višom školom (14,7% majki i 19,7% očeva), a najmanje je onih s trogodišnjom srednjom (8,1% majki i 12,6% očeva) i osnovnom školom (5% majki i 3,2% očeva).

Slika 1. „Tko u Vašoj obitelji donosi ključne odluke?“

Pretpostavljamo da bi na istraživane stavove mogla utjecati raspodjela moći u okviru obiteljske orijentacije. Na slici 1. prikazani su rezultati odgovora na pitanje: „*Tko u Vašoj obitelji donosi ključne odluke?*“ na temelju kojih se može zaključiti kako su obitelji većine ispitanika egalitarne i udaljavaju se od tradicionalne patrijarhalne obitelji.

3.3. Mjerni instrument

U svrhu ovog istraživanja, konstruiran je anketni upitnik koji se sastojao od 37 varijabli. Varijable su podijeljene u tri skupine: stavovi o braku i obitelji, religioznost i sociodemografske karakteristike ispitanika.

Mjerni instrument *Stavovi o braku* sadrži ukupno 18 čestica. Prvih devet čestica ispituje stavove o braku, a pridodana im je skala procjene Likertova tipa od pet stupnjeva (1 = uopće se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = niti se slažem niti se ne slažem; 4 = slažem se; 5 = u potpunosti se slažem). Idućih pet čestica odnosi se na procjenu ispitanika o vlastitoj budućnosti vezanoj uz brak i djecu, gdje su postavljena pitanja kako ispitanik vidi sebe sa 35.godina, s koliko godina i koliko djece ispitanik planira imati, te dvije čestice uz skalu procjene gdje ispitanik treba procijeniti hoće li jednog dana stupiti u brak i hoće li ostati u braku s jednom osobom čitav život (1 = sigurno neću; 2 = vjerojatnije je da neću; 3 = 50%-50%; 4 = vjerojatnije je da hoću; 5 = sigurno hoću). Posljednje četiri čestice ispituju koja je dob najprimjerenija za stupanje u brak, odnosno rađanje djece za ženu i za muškarca.

Mjerni instrument *Religioznost* sadrži 10 čestica. Čestice „*Jeste li kršteni?*“, „*Jeste li odgajani u vjeri?*“ i „*Jeste li i do kada pohađali vjeronauk?*“ opisuju tradicionalnu religioznost ispitanika. Preostale čestice odnose se na aktualnu religioznost ispitanika. Crkvena participacija ispitivana je pitanjem „*Koliko učestalo idete u Crkvu na misu?*“. Jedno se pitanje odnosilo na vjeru u postojanje Boga (1 = ne vjerujem; 2 = ne znam/nisam siguran; 3 = vjerujem). Četiri pitanja bila su vezana uz prihvaćanje Crkvenih učenja o obitelji, braku, kontracepciji i pobačaju, a pridodana im je skala s pet stupnjeva (1 = uopće se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = niti se slažem, niti se ne slažem; 4 = slažem se; 5 = apsolutno se slažem). Posljednja čestica mjernog instrumenta odnosi se na religijsku samoidentifikaciju ispitanika kroz pet stupnjeva

skale procjene (1 = uvjeren/a ateista/ica; 2 = mnogo skloniji/ja nevjerovanju nego vjerovanju; 3 = ne znam, ne mogu procijeniti; 4 = mnogo skloniji/ja vjerovanju nego nevjerovanju; 5 = uvjeren/a vjernik/ca).

Mjerni instrument *Sociodemografske karakteristike* sadrži 9 čestica i uključuje spol ispitanika u dvije kategorije (Ž i M), dob ispitanika, veličinu naselja i mjesto u kojem je ispitanik najduže živio, stupanj obrazovanja majke i oca, donošenje ključnih odluka u obitelji ispitanika, te fakultet i godinu studija.

3.4. Metode analize podataka

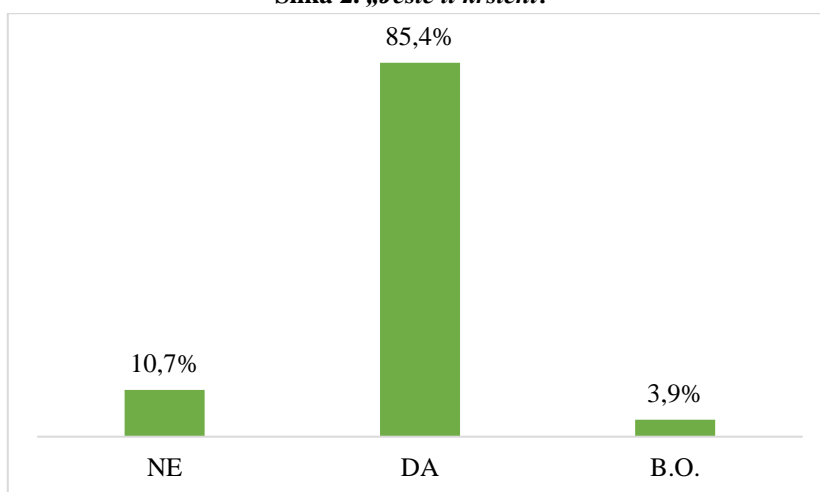
Prikupljeni podaci obrađeni su u SPSS Statistics (verzija 21) računalnom programu za obradu statističkih podataka. Za obradu je korištena deskriptivna statistika za osnovne statističke podatke i inferencijalna statistika kojom su testirane postavljene hipoteze pomoću korelacija.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Tradicionalna religioznost ispitanika

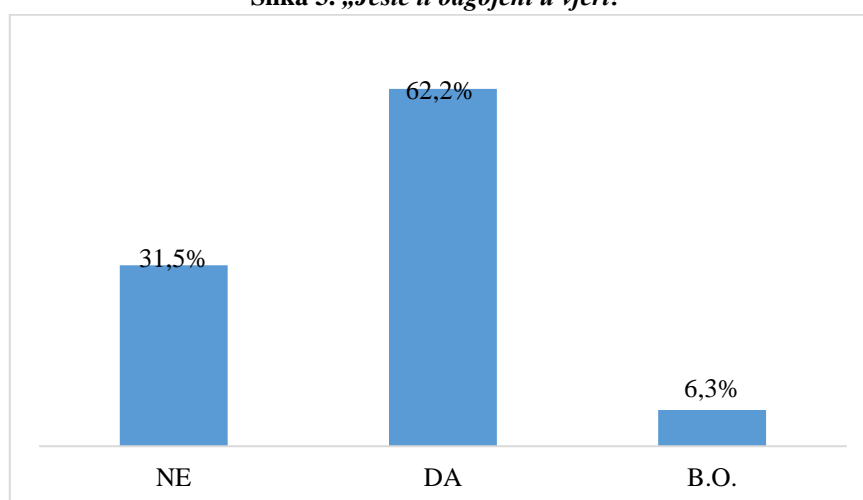
Religioznost ispitanika promatrana je kroz ukupno deset čestica. Kao indikatori tradicionalne religioznosti korištene su tri čestice. Rezultati odgovora na prvu česticu „*Jeste li kršteni?*“ prikazani su na slici 2.

Slika 2. „*Jeste li kršteni?*“

Statističkom obradom podataka o čestici „*Jeste li odgojeni u vjeri?*“ dobiveni su rezultati prikazani na slici 3.

Slika 3. „*Jeste li odgojeni u vjeri?*“

Jednostavnom analizom varijance (tablica 2.) utvrđena je povezanost *odgoja u vjeri* i *obrazovanja oca*. Statistički značajna razlika vidljiva je kod ispitanika čiji otac je

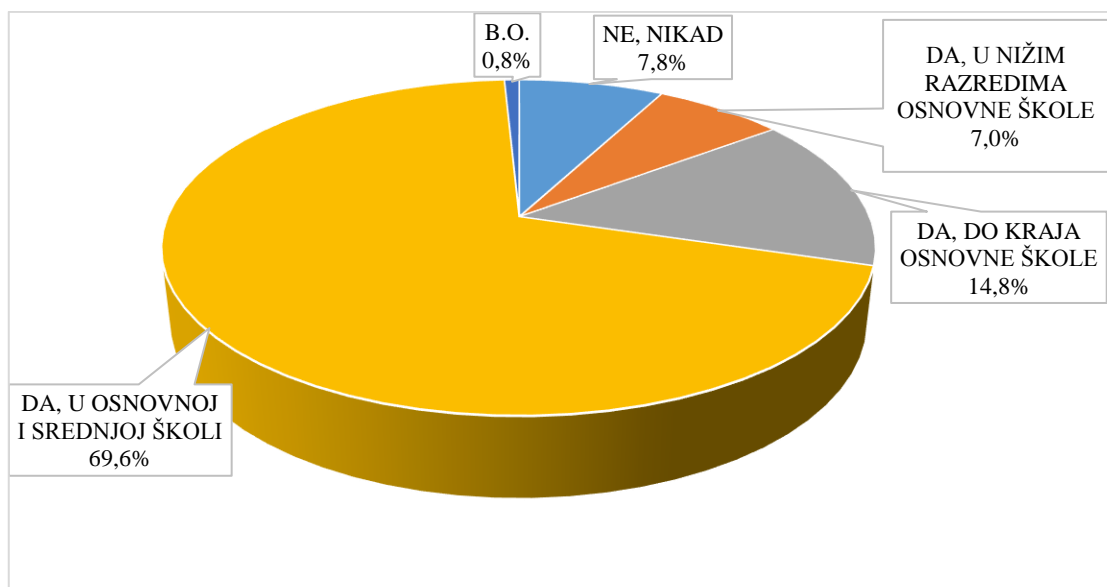
završio trogodišnju srednju školu i onih čiji otac ima višu razinu obrazovanja. Što je obrazovanje oca ispitanika veće to je njegova razina odgoja u vjeri manja.

Tablica 2. Povezanost obrazovanja oca i odgoja u vjeri

OBRAZOVANJE OCA	M	SD	df	p	F	Post hoc
Osnovna škola	1,80	0,422	4	p<0,05	2,879	2>3,4,5
Trogodišnja srednja škola	1,86	0,351				
Četverogodišnja srednja škola	1,66	0,474				
Viša škola	1,62	0,488				
Fakultet	1,57	0,499				

Rezultati čestice „Jeste li i do kada pohađali vjeronauk?“ prikazani su na slici 4.

Slika 4. „Jeste li i do kada pohađali vjeronauk?“

Varijable *Krštenje* i *pohađanje vjeronauka* nisu statistički značajno povezane niti sa jednim sociodemografskim obilježjem.

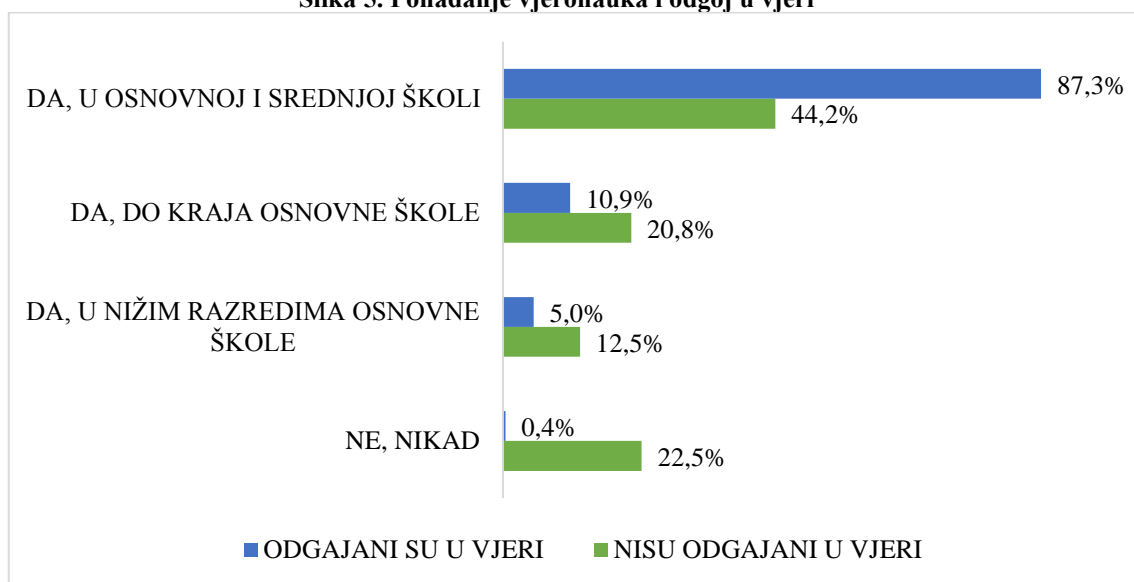
U tablici 3. prikazana je povezanost varijabli *Krštenje* i *Odgoj u vjeri*, a rezultati su dobiveni provedenim Hi-kvadrat testom ($\chi^2=65,144$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,425$).

Tablica 3. Povezanost krštenja i odgoja u vjeri

		Jeste li odgojeni u vjeri?	
		NE	DA
Jeste li kršteni?	NE	92,1%	7,9%
	DA	26,7%	73,3%

Na slici 5. prikazana je povezanost *Pohađanja vjeronauka* i *Odgoja u vjeri* ($\chi^2=79,159$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,470$).

Slika 5. Pohađanje vjeronauka i odgoj u vjeri

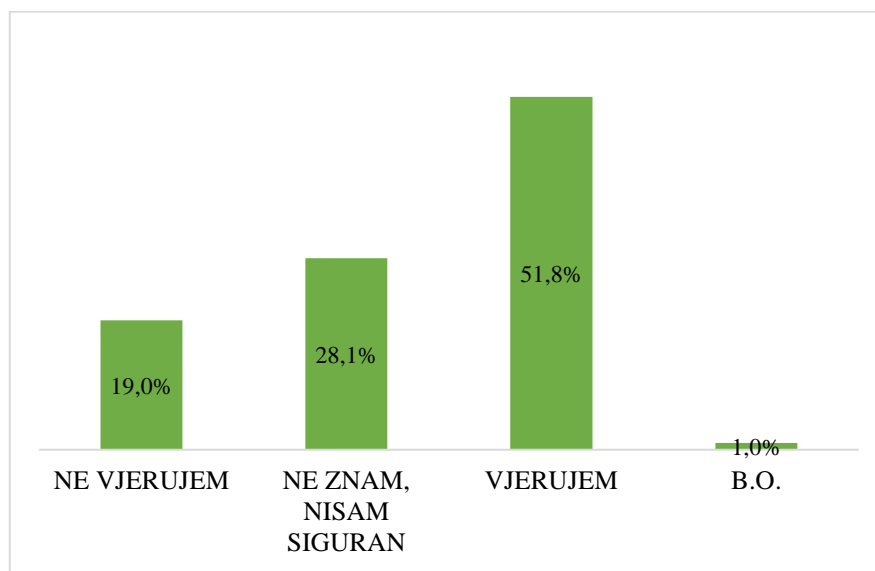

Rezultati pokazuju da je više od četiri petine ispitanika kršteno, dok tek mali broj njih nije kršten ili nije dao odgovor na postavljeno pitanje. U vjeri je odgajano više od tri petine ispitanika. Tri petine ispitanika pohađalo je vjeronauk tijekom cijelog formalnog obrazovanja, a tek nešto manje od petine ispitanika nije uopće pohađalo vjeronauk ili ga je pohađalo samo u nižim razredima osnovne škole. Ispitanici koji su kršteni većinom su i odgajani u vjeri, a tek jedna četvrtina nije odgajana u vjeri. Odgajani u vjeri pohađali su i vjeronauk tijekom cijelog formalnog obrazovanja. Dobivenim rezultatima može se zaključiti kako je među anketiranim studentima prisutna velika razina tradicionalne religioznosti, nastale putem obiteljske i formalne religijske socijalizacije, kao i u ranije provedenim istraživanjima (Marinović Jerolimov, 2005; Leutar i Leutar, 2007; Nikodem i Zrinščak, 2018 i sl.).

4.2. Aktualna religioznost ispitanika

Za analizu aktualne religioznosti korišteno je sedam čestica. Rezultati indikatora religijskog vjerovanja, prihvaćanja tvrdnje „*Postoji Bog*“ pokazuju da većina ispitanika vjeruje u postojanje Boga (Slika 6.)

Slika 6. „*Postoji Bog*“

Statističkom obradom podataka, utvrđena je povezanost četiri sociodemografska obilježja sa česticom „*Postoji Bog*“. Hi-kvadrat test pokazao je povezanost *veličine naselja, obrazovanja majke, donošenje ključnih odluka u obitelji i spola* sa vjerovanjem u postojanje Boga, a rezultati su prikazani u tablici 4.

Prema *veličini naselja* rezultati pokazuju da broj ispitanika koji vjeruju u Boga opada, a onih koji sumnjaju raste, s porastom veličine naselja. Onih koji vjeruju je među stanovnicima najmanjih naselja gotovo dvije trećine, a među onima iz najvećih naselja nešto više od trećine.

Rezultati pokazuju da što je *Obrazovanje majke* ispitanika veće, to vjerovanje u postojanje Boga opada, a nevjerovanje raste. Više od tri petine ispitanika čija majka ima završenu trogodišnju srednju školu vjeruju u postojanje Boga, dok više od jedne četvrtine ispitanika čija majka ima završenu višu školu ili fakultet ne vjeruje u postojanje Boga.

Tablica 4. Povezanost sociodemografskih obilježja s vjerom u postojanje Boga (%)

		Ne vjerujem	Ne znam, nisam siguran	Vjerujem
Veličina naselja	do 1000 stanovnika	14,8	21,0	64,2
	1001- 10 000	17,6	25,7	56,8
	10 001-100 000	22,1	35,3	42,6
	više od 100 000	24,4	37,2	38,5
$\chi^2= 14,358$; $p<0,05$; Cramerov $V=0,138$				
Obrazovanje majke	osnovna škola	5,6	38,9	55,6
	trogodišnja srednja škola	16,1	16,1	67,7
	četverogodišnja srednja škola	14,1	27,6	58,3
	viša škola	29,1	30,9	40,0
	fakultet	29,6	29,6	40,7
$\chi^2= 20,802$; $p<0,01$; Cramerov $V=0,166$				
Donošenje ključnih odluka	uglavnom otac	10,5	31,6	57,9
	češće otac	17,9	48,7	33,3
	zajedno	17,7	25,6	56,7
	češće majka	25,9	33,3	40,7
	uglavnom majka	30,3	18,2	51,5
$\chi^2=16,158$; $p<0,05$; Cramerov $V=0,147$				
Spol	Muško	26,0	31,2	42,8
	Žensko	13,7	25,5	60,8
$\chi^2=14,170$; $p<0,01$; Cramerov $V=0,194$				

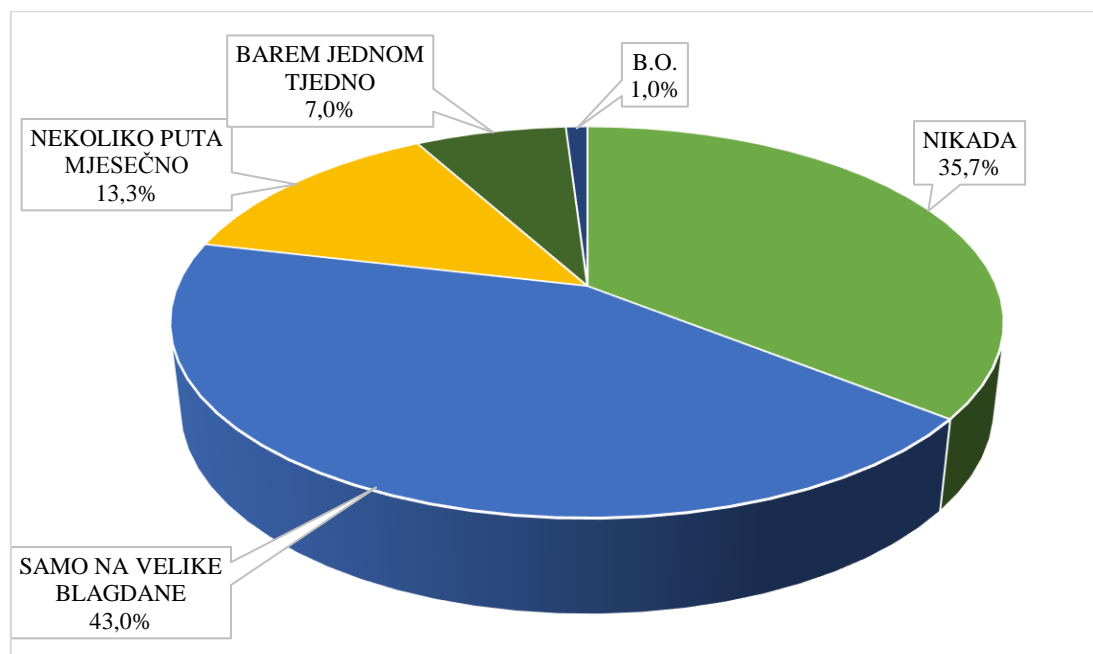
Ispitanici iz obitelji u kojima otac uglavnom donosi *ključne odluke*, kao i ispitanici gdje ključne odluke roditelji donose zajedno najviše vjeruju u Postojanje Boga. Najveći udio onih koji ne vjeruju u postojanje Boga je u obiteljima gdje odluke uglavnom donosi majka.

Prema *spolu*, više je ženskih ispitanika koji vjeruju u postojanje Boga, a dvostruko više muškaraca nego žena ne vjeruje u postojanje Boga.

Sljedeći indikator aktualne vezanosti je religijska participacija. Većina ispitanika na misu odlazi samo na velike blagdane, nakon čega slijedi velik broj ispitanika koji na misu ne odlazi nikada (slika 7). Navedeni podaci nisu u skladu s gornjim podacima o

religijskoj socijalizaciji te govore u prilog tezi o religijskoj pasivizaciji u studentskoj dobi.

Slika 7. „Koliko učestalo idete na misu?“

Hi-kvadrat testom utvrđena je statistički značajna povezanost *veličine naselja* ($\chi^2=20,950$, $p<0,05$; Cramerov $V=0,136$) s *učestalošću odlaska na misu*. Rezultati (tablica 5.) pokazuju da se smanjenjem veličine naselja povećava učestalost odlaska na misu. U najvećim naseljima ogromna većina ispitanika na misu ne odlaze nikada ili samo na velike blagdane, dok u najmanjim naseljima uglavnom petina ide nekoliko puta mjesečno. Redovitih praktikanata tri je puta više u manjim nego u većim naseljima.

Tablica 5. Povezanost veličine naselja s učestalošću odlaska na misu (%)

		Nikada	Samo na velike blagdane	Nekoliko puta mjesečno	Barem jednom tjedno
Veličina naselja	do 1000	20,7	48,8	20,7	9,8
	1001-10 000	35,6	41,8	13,0	9,6
	10 001- 100 000	48,6	40,0	8,6	2,9
	više od 100 000	42,9	42,9	11,7	2,6

Iduće četiri čestice korištene kao indikatori aktualne religioznosti su stavovi o Crkvenim učenjima kojima je pridodana skala s pet stupnjeva slaganja (tablica 6.).

Tablica 6. Slaganje ispitanika sa Crkvenim učenjima (%)

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	Potpuno se slažem	B.O.	M	SD
O uređenju obiteljskog života	22,1	16,7	31,5	21,1	7,6	1	2,75	1,234
O nerazrješivosti braka	33,4	22,7	26	10,2	5,5	1,3	2,29	1,201
O kontracepciji	56,5	17,4	17,2	4,2	3,6	1	1,80	1,099
O zabrani pobačaja	46,6	16,7	19	9,4	7,3	1	2,13	1,301

Sa Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života ispitanici s uglavnom niti slažu niti ne slažu, dok se sa svim ostalim tvrdnjama ispitanici većinom ne slažu. Gotovo tri četvrtine ispitanika se ne slaže s Crkvenim učenjima o kontracepciji, dvije trećine s učenjima o zabrani pobačaja i polovina s učenjima o nerazrješivosti braka. Ispitanika koji se u potpunosti slažu sa navedenim Crkvenim učenjima manje je od desetine.

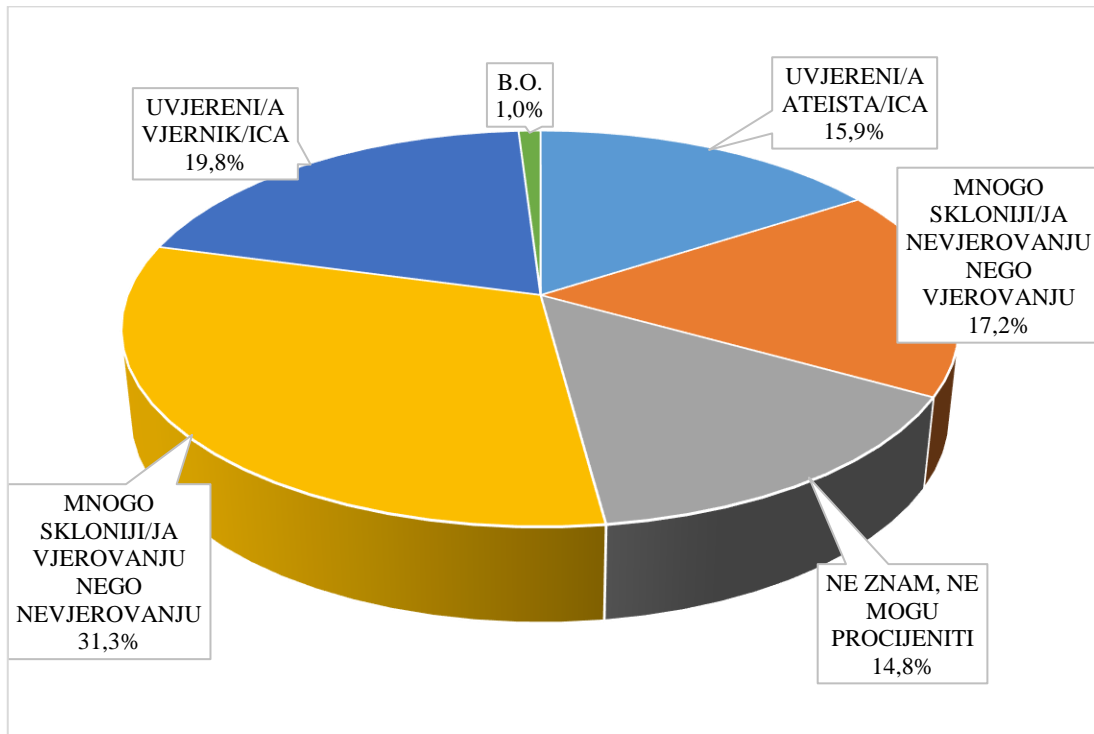
Jednosmjernom analizom varijance utvrđena je povezanost Crkvenih učenja o uređenju obiteljskog života s obrazovanjem majke ($F=2,892$, $p<0,05$) Ispitanici čija majka ima završenu osnovnu školu ili trogodišnju srednju školu ($M=3,22$) niti se slažu, niti se ne slažu s Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života, dok se ispitanici čija majka ima završen fakultet s time ne slažu ($M=2,63$).

Crkveno učenje o nerazrješivosti braka povezano je sa donošenjem ključnih odluka u obitelji ($F=2,640$, $p<0,05$). Ispitanici u čijoj obitelji ključne odluke češće donosi otac ($M=2,70$) manje se ne slažu s Crkvenim učenjima o nerazrješivosti braka od ispitanika u čijoj obitelji ključne odluke donosi uglavnom majka ($M=1,91$).

Crkvena učenja o kontracepciji i o zabrani pobačaja nisu statistički značajno povezana niti sa jednim sociodemografskim obilježjem ispitanika.

Slijedeći indikatora aktualne vezanosti, *religijska samoidentifikacija* (slika 8.) otkriva da se, usprkos pasivnosti i neprihvaćanju Crkvenog učenja, više ispitanika deklariraju kao vjernici ili mnogo skloniji vjerovanju nego nevjerovanju (51,1%), nego kao ateisti ili skloniji nevjerovanju (33,1%).

Slika 8. Religijska samoidentifikacija ispitanika (%)

T-testom za nezavisne uzorke uočena je povezanost *religijske samoidentifikacije* sa *spolom* ispitanika ($t=-3,444$; $p<0,01$), jer su žene ($M=3,45$) sklonije svrstati se u religiozne kategorije od muškaraca ($M=2,97$).

Dobiveni rezultati za aktualnu religioznost pokazuju da se ispitanici natpolovično deklariraju kao vjernici i vjeruju u postojanje Boga, ali većina ih ne odlazi na misu redovito, već samo na velike blagdane. Slični podaci dobiveni su u već provedenim istraživanjima (Marinović Jerolimov, 2002; Marinović Jerolimov 2005; Leutar i Leutar, 2007; Boneta, 2016; Nikodem i Zrinščak, 2018) i pokazuju da je religioznost mladih u Hrvatskoj između tradicionalnih i modernih vrijednosti. Iako su ispitanici većinom tradicionalno religiozni, vidljiva je razlika u prakticiranju religije, gdje su mladi uglavnom prigodno religiozni, odnosno vjerske obrede i praksu pohađaju samo u vrijeme velikih blagdana što je u skladu s prvom hipotezom istraživanja. Istovremeno, s revitalizacijom tradicionalne religioznosti, odvija se proces sekularizacije, pogotovo vidljiv u slaganju sa Crkvenim učenjima gdje se mišljenja ispitanika bitno razlikuju od Crkvenih stavova i više odgovaraju modernijim

stavovima. Potvrđena je i druga hipoteza istraživanja, te je aktualna religioznost karakteristika ispitanika ih manjih naselja, s nižom razinom obrazovanja majke i ženskog spola. Razina obrazovanja oca nije statistički značajno utjecala na aktualnu religioznost ispitanika.

Povezanost tradicionalne i aktualne religioznosti uočena je provedenim Hi kvadrat testom čestica *Jeste li odgojeni u vjeri?* i *Koliko učestalo idete na misu?* ($\chi^2=86,100$; $p<0,01$, Cramerov $V=0,490$). Od ispitanika koji su odgajani u vjeri njih 52,3% na misu odlazi samo na velike blagdane, dok ih na misu uopće ne odlazi 20,3%. Također, od ispitanika odgajanih u vjeri, ukupno 25,8% njih ne slaže se s *Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života* ($\chi^2=57,588$; $p<0,01$, Cramerov $V=0,402$), dok je 38,1% neodlučno i niti se slaže niti ne slaže s navedenom tvrdnjom.

Čestica *Jeste li i do kada pohađali vjeronauk?* Statistički značajno povezana je sa česticom prihvaćanja *Crkveno učenje o uređenju obiteljskog života* ($\chi^2=57,379$; $p<0,01$, Cramerov $V=0,225$). Najviše ispitanika koji su pohađali vjeronauk tijekom cijelog formalnog obrazovanja, se niti slažu niti ne slažu s *Crkvenim učenjem o uređenju obiteljskog života* (35,2%). Ostale kategorije ispitanika, 53,3% onih koji nikada nisu pohađali vjeronauk, 46,2% onih koji su ga pohađali samo u nižim razredima osnovne škole i 38,2% onih koji su ga pohađali cijelu osnovnu školu, se većinom uopće ne slažu s *Crkvenim učenjem o uređenju braka*.

4.3. Stavovi o braku

Stavovi ispitanika o braku ispitani su pomoću 18 čestica. Prvih devet čestica prikazane su kao tvrdnje kojima je pridružena skala procjene Likertova tipa. U tablici 7. prikazani su postoci, aritmetička sredina i standardna devijacija rezultata navedenih čestica.

Tablica 7. Stavovi o braku

		1	2	3	4	5	M	SD
STAV 1.	Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	13,3	26,3	46,4	7,8	6,3	2,67	1,009
STAV 2.	Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	12,8	13,5	26,3	32,3	14,8	3,23	1,232
STAV 3.	Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	16,4	16,4	35,4	16,9	14,1	2,96	1,252
STAV 4.	Nakon završenog fakulteta najprije treba doživjeti nova iskustva (putovati, zabaviti se), pa tek onda razmišljati o braku i obitelji.	2,9	8,1	33,9	28,6	26,0	3,67	1,040
STAV 5.	Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	3,4	12,5	24,7	31,3	27,6	3,68	1,110
STAV 6.	Bolje je biti u lošem braku nego uopće ne biti u braku.	79,7	16,4	3,1	0,3	0,3	1,25	0,544
STAV 7.	U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija.	17,7	26,0	38,5	12,8	4,7	2,61	1,065
STAV 8.	Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	1,8	4,7	13,8	38,3	41,4	4,13	0,943
STAV 9.	Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	11,5	14,1	31,5	26,8	15,4	3,21	1,206

(1= uopće se ne slažem, 2= ne slažem se, 3= niti se slažem niti se ne slažem, 4= slažem se, 5= potpuno se slažem)

Ispitanici se najviše slažu s tvrdnjom *Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo*, dok se najmanje slažu s tvrdnjom *Bolje je biti u lošem braku nego uopće ne biti u braku*. Također, slaganje pokazuju i s tvrdnjama *Nakon završenog fakulteta najprije treba doživjeti nova iskustva (putovati, zabaviti se), pa tek onda razmišljati o braku i obitelji* i *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom*.

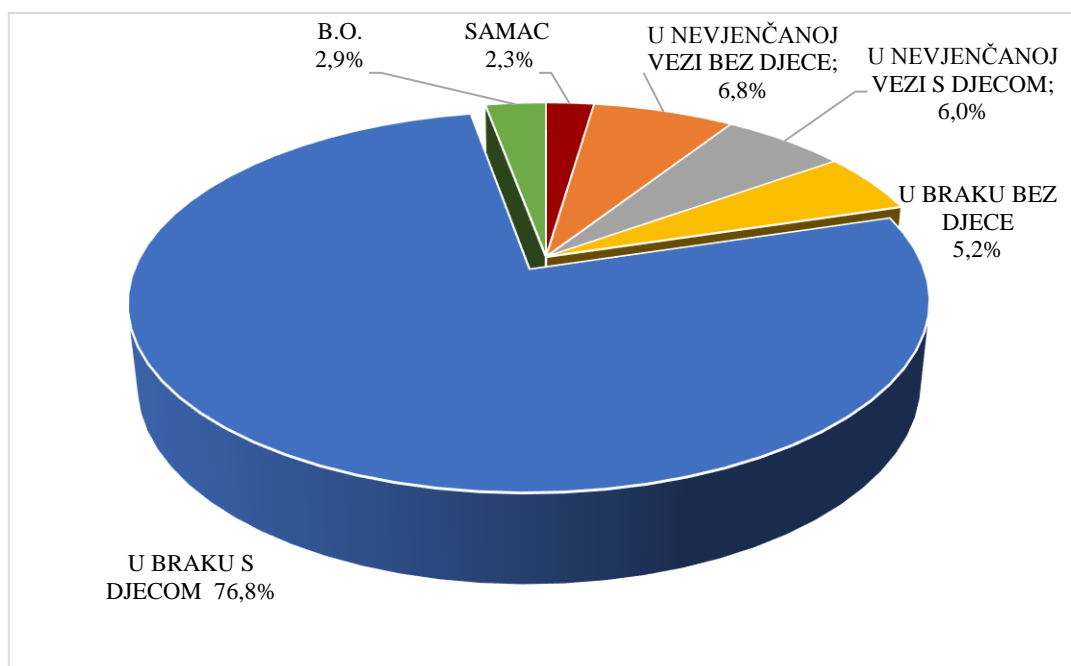
Statistički značajna povezanost uočena je između *spola* i čestica *STAV 1* ($t=2,832$; $p<0,01$), *STAV 6* ($t=2,138$; $p<0,05$) i *STAV 9* ($t=-2,460$; $p<0,05$). Više muškaraca manje se ne slaže s tvrdnjama da *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku*

($M=2,83$) i *Bolje je biti u lošem braku nego uopće ne biti u braku* ($M=1,31$) od žena. Dok se veći broj žena manje ne slaže sa tvrdnjom *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak* ($M=3,35$).

Statistički značajna povezanost uočena je između čestice STAV 4. i veličine naselja ($\chi^2=25,288$, $p<0,05$, Cramerov $V=0,150$). Ispitanici koji su odrasli u najmanjim naseljima najviše se protive (16,1%) tvrdnji *Nakon završenog fakulteta najprije treba doživjeti nova iskustva (putovati, zabaviti se), pa tek onda razmišljati o braku i obitelji*, dok je takvih u naseljima od 10.001 do 100 000 stanovnika dvostruko manje (8,4%).

Iduće četiri varijable odnose se na stavove ispitanika o vlastitom stupanju u brak. Na slici 9. prikazani su rezultati čestice *Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao*.

Slika 9. Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao:

Tri četvrtine ispitanika sa 35 godina sebe vidi u braku s djecom, dok najmanje njih sebe vidi kao samca. Podjednak postotak njih vidi se u nevjenčanoj vezi bez djece, i u nevjenčanoj vezi s djecom, a neznatno manje u braku bez djece.

Čestica *Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao povezana je sa spolom ispitanika* ($\chi^2=20,138$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,233$), tako što je udio muškaraca (70,1%) značajno manji od udjela žena (85,9%) koji se vide u braku s djecom.

Dvije varijable odnosile su se na stavove ispitanika o rađanju djece. Prosječna dob ispitanika u kojoj namjeravaju imati prvo dijete je 29,19, dok je prosječan broj djece koju namjeravaju imati 2,30.

U tablici 8. prikazani su rezultati slaganja s česticama *Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?* i *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?*

Tablica 8. Rezultati stavova ispitanika o vlastitom stupanju u brak (%)

	Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?	Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?
Sigurno neću	0,3	0,3
Vjerojatnije je da neću	4,2	2,1
50:50	22,7	24,7
Vjerojatnije je da hoću	47,7	46,6
Sigurno hoću	22,7	23,7
B.O.	2,6	2,6

Tvrđnja *Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?* statistički je značajno povezana sa spolom ispitanika ($t= - 2,780$, $p<0,01$), gdje je dvostruko više žena (29,9%) nego muškaraca (15,9%) sigurno da će se u budućnosti udati. Druga tvrdnja nije statistički povezana niti s jednim sociodemografskim obilježjem.

Posljednje četiri varijable instrumenta o braku odnose se na mišljenje ispitanika o dobi prikladnoj za sklapanje braka i rađanje djece za žene i muškarce. Prosječna dob za koju ispitanici smatraju da je najbolja za ulazak u brak je 27,37 godina za žene i 29,59 za muškarce. Najbolje godine da osoba postane roditelj je prosječno 28,30 za žene, a 30,22 za muškarce.

Možemo zaključiti da ispitanici imaju istodobno i tradicionalne i moderne stavove o braku i obitelji. Tradicionalni stavovi ispitanika vidljivi su jer većini podržava ulazak u brak i smatraju ga važnim, brak ne smatraju zastarjelom institucijom te se sa 35 godina vide u braku s djecom. U odnosu na tvrdnju *Živjeti sam ima puno prednosti*

nad životom u braku gotovo polovica, a za *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* trećina ispitanika je neodlučna. Također, više je onih koji smatraju da je u brak važno dobiti djecu i da time brak dobiva puni smisao. S druge strane, ispitanici pokazuju i modernije i liberalnije stavove o kohabitaciji i braku. Više od polovine smatra da nakon završetka fakulteta ipak treba doživjeti nova iskustva i tek onda razmišljati o braku i obitelji. Većina podržava izvanbračnu zajednicu i četiri petine namjerava živjeti sa svojim partnerom prije braka kako bi vidjeli jesu li jedno za drugo. Gotovi svi ispitanici odbacuju tvrdnju da je bolje biti u lošem braku nego biti sam, čime se udaljavaju od tradicionalnijih stavova. Potvrđena je treća postavljena hipoteza, gdje ispitanici imaju pozitivan stav prema tradicionalnom braku, ali jednako podržavaju i kohabitaciju.

4.4. Povezanost stavova o braku i religioznosti

U idućem poglavlju analizirana je povezanost stavova o braku i religioznosti kako bi se ispitala četvrta hipoteza. Indikator tradicionalne religioznosti, *Jeste li odgojeni u vjeri?*, statistički je značajno povezan s više stavova o braku (tablica 9.)

Tablica 9. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke za česticu *Jeste li odgojeni u vjeri?*

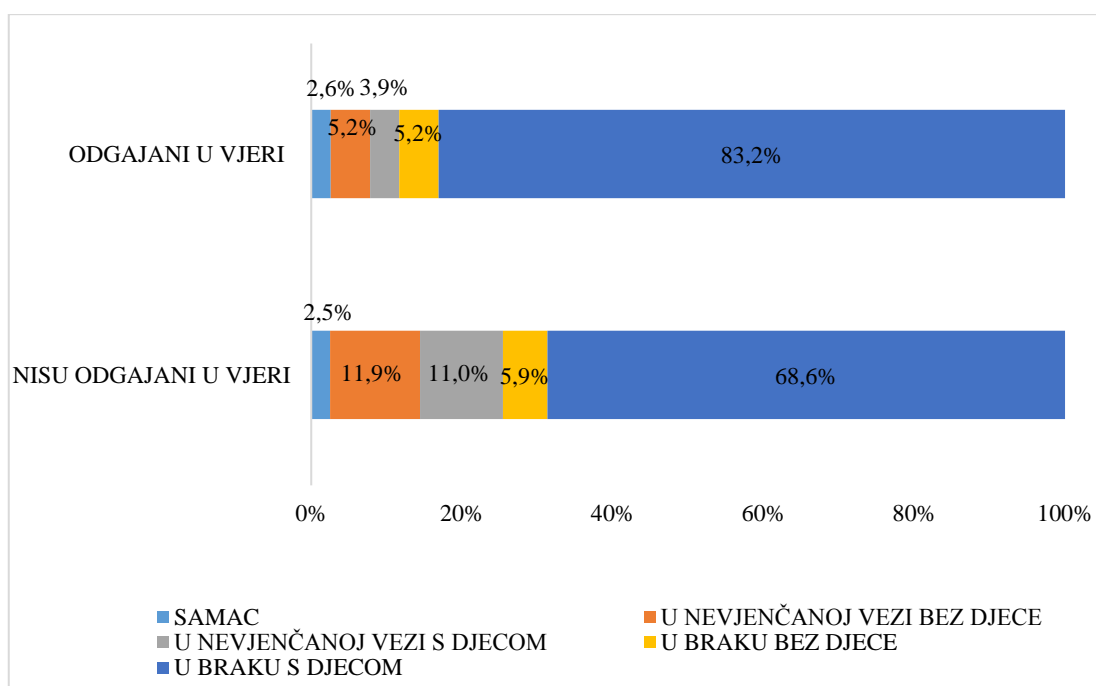
	t	p	M odgajani u vjeri	M nisu odgajani u vjeri
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku	2,703	p<0,01	2,39	2,80
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece	-3,408	p<0,01	3,61	2,98
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici	-4,793	p<0,01	3,23	2,38
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom	4,170	p<0,01	3,63	4,32
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo	2,188	p<0,05	4,40	4,67
Jako mi je važno sklopiti brak u budućnosti	-3,972	p<0,01	3,54	2,83

Ispitanici koji su odgajani u vjeri manje se slažu s tvrdnjama *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku*, *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* i *Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo* od ispitanika koji nisu odgajani u vjeri. Također, ispitanici koji su odgajani u vjeri više se slažu s tvrdnjama da *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece*, *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* i *Jako mi je važno sklopiti brak u budućnosti* od ispitanika koji nisu odgajani u vjeri.

T-testom za nezavisne uzorke utvrđena je i povezanost *Odgoja u vjeri* sa česticom *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?* ($t = -2,074$, $p < 0,05$) gdje se ispitanici odgajani u vjeri više slažu ($M = 4,48$) s tvrdnjom da će ostati u braku s jednom osobom čitav život od ispitanika koji nisu odgajani u vjeri ($M = 4,24$).

Na slici 10. prikazana je povezanost *Odgoja u vjeri* i čestice *Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao...* ($\chi^2 = 13,252$, $p < 0,05$, Cramerov $V = 0,195$). Ispitanici koji su odgajani u vjeri, ali i oni koji nisu, većinom sebe u budućnosti vide u braku s djecom. Iako mali broj ispitanika u budućnosti sebe ne vidi u braku s djecom, više je među njima onih koji nisu odgajani u vjeri.

Slika 10. Povezanost *Odgoja u vjeri* i čestice *Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao...*

Odgoj u vjeri povezan je i sa česticom *Koje su najbolje godine da se postane roditelj za muškarca* ($\chi^2=13,372$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,202$). U svrhu obrade podataka odgovori ispitanika o dobi muškarca da postane roditelj podijeljeni su u četiri kategorije: 17-25 godina, 26-29 godina, 30-34 godine i 35 i više godina. Ispitanici odgajani u vjeri najviše smatraju da bi muškarac trebao postati roditelj u dobi od 26 do 29 godina (80,6%), dok oni koji nisu odgajani u vjeri smatraju da bi muškarac trebao postati roditelj u sobi od 35 godina i više (41,7%).

Pohađanje vjeronauka statistički je povezana sa česticom *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?* ($F=2,831$, $p<0,05$) gdje se ispitanici koji su pohađali vjeronauk tijekom cijelog formalnog obrazovanja ($M=4,46$) više slažu s tvrdnjom da će ostati u braku s jednom osobom čitav život od ispitanika koji su vjeronauk pohađali samo u nižim razredima osnovne škole ($M=3,89$).

Tablica 10. ANOVA varijabli *Pohađanje vjeronauka* i stavovi o braku

		M	SD	dF	F	p	Post hoc
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	Ne, nikada	2,53	1,358	3	2,932	$p<0,05$	2>3,4
	U nižim razredima OŠ	3,22	1,281				
	Do kraja OŠ	2,37	1,318				
	U OŠ i SŠ	2,43	1,378				
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	Ne, nikada	3,20	1,606	3	7,458	$p<0,01$	4>2,3
	U nižim razredima OŠ	2,41	1,647				
	Do kraja OŠ	2,89	1,708				
	U OŠ i SŠ	3,65	1,614				
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	Ne, nikada	2,00	1,259	3	10,657	$p<0,01$	4>1,2,3
	U nižim razredima OŠ	2,23	1,505				
	Do kraja OŠ	2,46	1,452				
	U OŠ i SŠ	3,24	1,593				
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom	Ne, nikada	4,33	1,213	3	7,715	$p<0,01$	4<1,2,3
	U nižim razredima OŠ	4,70	0,724				
	Do kraja OŠ	4,29	1,345				
	U OŠ i SŠ	3,63	1,571				
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	Ne, nikada	2,73	1,461	3	6,490	$p<0,05$	4>1,2
	U nižim razredima OŠ	2,41	1,448				
	Do kraja OŠ	3,11	1,749				
	U OŠ i SŠ	3,55	1,571				

Jednostavnom analizom varijance (tablica 10.) utvrđena je i statistički značajna povezanost *Pohađanja vjeronauka* i stavova o braku. Ispitanici koji su vjeronauk pohađali u osnovnoj i srednjoj školi i do kraja osnovne škole manje se slažu s tvrdnjom *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku* od ispitanika koji su vjeronauk pohađali samo u nižim razredima osnovne škole. Ispitanici koji su vjeronauk pohađali u osnovnoj i srednjoj školi više se slažu s tvrdnjom *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece* od ispitanika koji su ga pohađali do kraja osnovne škole i u nižim razredima osnovne škole. Također, više se slažu s tvrdnjom *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak* od onih ispitanika koji nisu nikada pohađali vjeronauk i koji su vjeronauk pohađali samo u nižim razredima osnovne škole. Više se slažu i s tvrdnjom *Bolje za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici*, a manje s tvrdnjom da je *Izvanbračna zajednica potpuno prihvatljiv oblik života s partnerom* od ispitanika svih ostalih kategorija.

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti kako čestice tradicionalne religioznosti utječu na pozitivnije stavove ispitanika o braku i manje slaganje sa kohabitacijom kao alternativnim načinom obiteljskog života. Ispitanici koji su bili više izloženi religijskoj socijalizaciji u obitelji ili formalnom obrazovanju pokazuju tradicionalnije stavove o samome braku, u budućnosti sebe vide u braku s djecom i podržavaju ranije stupanje u brak. Ispitanici koji su kraći period bili uključeni u religijsku socijalizaciju tijekom formalnog obrazovanja ili nisu odgajani u vjeri više prihvaćaju kohabitaciju i mišljenjem se udaljavaju od tradicionalnih vrijednosti i stavova o braku i djeci. Čestica *Krštenje* nije statistički značajno povezana niti sa jednim od stavova o braku.

Čestica aktualne religioznosti *Postoji Bog* statistički značajno je povezana sa više stavova o braku (tablica 11.).

Ispitanici koji vjeruju u postojanje Boga manje se slažu s tvrdnjom *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku* od ispitanika koji ne vjeruju u postojanje Boga i tvrdnjom *U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija* od svih ostalih ispitanika. Također, više se slažu s tvrdnjama da *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece* i *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak* od svih ostalih ispitanika. Ispitanici koji ne vjeruju i nisu sigurni u postojanje Boga manje se slažu s tvrdnjom *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* od ispitanika koji vjeruju. Ispitanici koji ne vjeruju u postojanje Boga više se slažu s tvrdnjom *Namjeravam prije braka*

živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo od ispitanika koji vjeruju i s tvrdnjom *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* od svih ostalih ispitanika.

Tablica 11. ANOVA varijabli *Postoji Bog* i stavova o braku

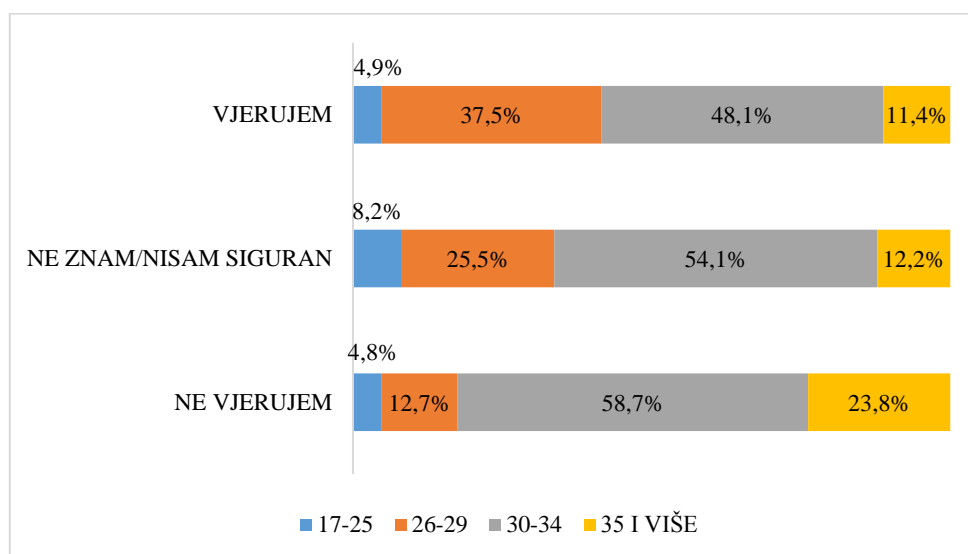
		M	SD	dF	F	p	Post hoc
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	Ne vjerujem	2,89	1,242	2	4,417	p<0,05	1<3
	Ne znam	2,52	1,336				
	Vjerujem	2,34	1,422				
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	Ne vjerujem	2,72	1,655	2	11,462	p<0,01	3>1,2
	Ne znam	3,24	1,657				
	Vjerujem	3,75	1,600				
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	Ne vjerujem	2,07	1,494	2	26,630	p<0,01	1,2<3
	Ne znam	2,63	1,508				
	Vjerujem	3,47	1,507				
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	Ne vjerujem	4,44	1,174	2	14,211	p<0,01	1>2,3
	Ne znam	4,15	1,317				
	Vjerujem	3,49	1,605				
U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija.	Ne vjerujem	3,22	1,436	2	13,945	p<0,01	2,3<1
	Ne znam	2,51	1,397				
	Vjerujem	2,19	1,450				
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	Ne vjerujem	4,73	0,768	2	4,354	p<0,05	1>3
	Ne znam	4,57	1,025				
	Vjerujem	4,31	1,295				
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	Ne vjerujem	2,23	1,439	2	30,209	p<0,01	3>1,2
	Ne znam	3,15	1,595				
	Vjerujem	3,81	1,481				

Jednostavnom analizom varijance utvrđena je i povezanost čestice *Postoji Bog* sa česticama *Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?* (F=8,760, p<0,01) i *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?* (F=10,174, p<0,01). Ispitanici koji vjeruju u postojanje Boga (M=4,53) više se slažu s tvrdnjom da će se jednog dana oženiti/udati od ispitanika koji ne vjeruju u Boga (M=3,90). Također, ispitanici koji vjeruju u postojanje Boga (M=4,60) više se slažu s

tvrdnjom da će ostati u braku s jednom osobom čitav život od ispitanika koji ne vjeruju (M=4,01) i nisu sigurni (M=4,26) u postojanje Boga.

Na slici 11. prikazana je povezanost čestica *Postoji Bog* i *Najbolje godine da se postane roditelj za muškarca* utvrđena Hi-kvadrat testom ($\chi^2=17,165$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,157$).

Slika 11. Povezanost varijabli *Postoji Bog* i *Najbolje godine da se postane roditelj za muškarca*

Većina ispitanika, neovisno o vjerovanju smatra da je najbolja dob da muškarac postane roditelj između 30-34 godine. Ispitanici koji vjeruju u postojanje Boga značajno više smatraju da to treba biti između 26 i 29 godina, dok postajanje ocem iz 35-te godine preferira najviše ispitanika koji ne vjeruju u Boga.

Za česticu *Učestalost odlaska na misu* analizom podataka utvrđeni su slične veze sa stavovima kao i za česticu *Postoji Bog*. Ispitanici koji na misu odlaze nekoliko puta mjesečno manje se slažu s tvrdnjama *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku* i *U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija* od ispitanika koji na misu ne idu nikada. Ispitanici koji nikada ne odlaze na misu manje se slažu s tvrdnjama da *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece* od ispitanika koji na misu odlaze na velike blagdane i barem jednom tjedno i *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak* od svih ostalih ispitanika. Ispitanici koji nikada ne odlaze na misu više se slažu s tvrdnjama *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* od ispitanika koji na misu odlaze nekoliko puta mjesečno i barem jednom tjedno i *Namjeravam prije*

braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo od ispitanika koji odlaze barem jednom tjedno.

Tablica 12. ANOVA varijabli Učestalosti odlaska na misu i stavova o braku

		M	SD	dF	F	p	Post hoc
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	Nikada	2,78	1,276	3	4,066	p<0,01	1<3
	Na velike blagdane	2,42	1,362				
	Mjesečno	2,06	1,462				
	Tjedno	2,33	1,569				
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	Nikada	2,99	1,671	3	7,494	p<0,01	1<2,4
	Na velike blagdane	3,45	1,677				
	Mjesečno	4,06	1,515				
	Tjedno	4,11	1,281				
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	Nikada	2,26	1,435	3	22,693	p<0,01	4>1,2,3
	Na velike blagdane	3,05	1,555				
	Mjesečno	3,82	1,396				
	Tjedno	4,23	1,394				
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	Nikada	4,25	1,310	3	10,965	p<0,01	1>3,4 2>4
	Na velike blagdane	3,91	1,456				
	Mjesečno	3,27	1,650				
	Tjedno	2,77	1,728				
U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija.	Nikada	2,79	1,446	3	4,908	p<0,01	3<1
	Na velike blagdane	2,36	1,414				
	Mjesečno	1,94	1,406				
	Tjedno	2,63	1,843				
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	Nikada	4,68	0,947	3	9,346	p<0,01	3>1
	Na velike blagdane	4,54	0,978				
	Mjesečno	4,10	1,460				
	Tjedno	3,59	1,738				
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	Nikada	2,59	1,593	3	17,392	p<0,01	1<2,3,4
	Na velike blagdane	3,62	1,528				
	Mjesečno	3,90	1,418				
	Tjedno	4,11	1,281				

Ispitanici koji na misu odlaze barem jednom tjedno najviše se slažu s tvrdnjom *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* od svih ostalih ispitanika.

Ispitanici koji na misu odlaze na velike blagdane više se slažu s tvrdnjom *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* od ispitanika koji na misu odlaze barem jednom tjedno.

Jednostavnom analizom varijance utvrđena je i statistički značajna povezanost *Učestalost odlaska na misu sa česticama Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?* ($F=4,061$, $p<0,01$) i *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?* ($F=8,434$, $p<0,01$). Ispitanici koji na misu odlaze samo na velike blagdane ($M=4,50$) više se slažu s tvrdnjom da će se jednoga dana oženiti/udati od ispitanika koji na misu ne odlaze nikada ($M=4,08$). Ispitanici koji na misu odlaze samo na velike blagdane ($M=4,58$) i barem jednom tjedno ($M=4,78$) više se slažu s tvrdnjom da će ostati u braku s jednom osobom čitav život od ispitanika koji na misu ne odlaze nikada ($M=4,06$).

Provedenom bivarijantnom korelacijom utvrđena je povezanost četiri čestice *Crkvena učenja* sa više stavova o braku. U tablici 13. prikazane su samo veze niske i umjerene povezanosti.

Što se ispitanici više slažu s *Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života* manje se slažu s tvrdnjom *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku*, *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* i *U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija*. Što se ispitanici više slažu s Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života, više se slažu s tvrdnjama *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece*, *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* i *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak*. Što se ispitanici više slažu s *Crkvenim učenjima o nerazrješivosti braka, kontracepciji i zabrani pobačaja* manje se slažu sa tvrdnjama *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom* i *Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo*. Također, što se ispitanici više slažu s *Crkvenim učenjima o nerazrješivosti braka, kontracepciji i zabrani pobačaja*, više se slažu i sa tvrdnjama *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece*, *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* i *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak*.

Tablica 13. Povezanost varijabli *Prihvatanje crkvenog učenja i stavovi o braku*
Crkvena učenja o uređenju obiteljskog života

	Pearsonov koeficijent	p	Jačina korelacije
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	-0,210	p<0,01	Niska povezanost
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	0,354	p<0,01	Niska povezanost
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	0,417	p<0,01	Umjerena povezanost
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	-0,328	p<0,01	Niska povezanost
U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija.	-0,231	p<0,01	Niska povezanost
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	0,398	p<0,01	Niska povezanost
<i>Crkvena učenja o nerazrješivosti braka</i>			
	Pearsonov koeficijent	p	Jačina korelacije
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	0,307	p<0,01	Niska povezanost
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	0,443	p<0,01	Umjerena povezanost
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	-0,354	p<0,01	Niska povezanost
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	-0,259	p<0,01	Niska povezanost
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	0,344	p<0,01	Niska povezanost
<i>Crkvena učenja o kontracepciji</i>			
	Pearsonov koeficijent	p	Jačina korelacije
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	0,241	p<0,01	Niska povezanost
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	0,347	p<0,01	Niska povezanost
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	-0,303	p<0,01	Niska povezanost
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	-0,210	p<0,01	Niska povezanost
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	0,211	p<0,01	Niska povezanost
<i>Crkvena učenja o zabrani pobačaja</i>			
	Pearsonov koeficijent	p	Jačina korelacije
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	0,234	p<0,01	Niska povezanost
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	0,378	p<0,01	Niska povezanost
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	-0,328	p<0,01	Niska povezanost
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	-0,272	p<0,01	Niska povezanost
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	0,292	p<0,01	Niska povezanost

Postoji i statistički značajna, ali slaba povezanost *Crkvenih učenja* sa tvrdnjom *Nakon završenog fakulteta najprije treba doživjeti nova iskustva (putovati, zabaviti se), pa tek onda razmišljati o braku i obitelji*, zbog čega nije prikazana u gornjim rezultatima. Slaganje s ovom tvrdnjom obrnuto je proporcionalno slaganju s prihvaćanjem crkvenog učenja o obitelji, ali su razlike u neslaganju s njom vrlo male između pojedinih kategorija. Najveći dio onih koji prihvaćaju crkveno učenje o uređenju obiteljskog života je neodlučno spram nje. Iz toga bi mogli zaključiti da je ta kategorija u procijepu između vrijednosti usvojene religijskom socijalizacijom i dominantno hedonističkih vrijednosti svoje generacije.

Ispitanici koji se više slažu sa *Crkvenim učenjima o uređenju obiteljskog života* više se slažu i s tvrdnjama *Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati* ($r=0,239$, $p<0,01$) i *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život* ($r=0,224$, $p<0,01$). Također, s istim tvrdnjama više se slažu i ispitanici koji se više slažu sa *Crkvenim učenjima o nerazrješivosti braka i zabrani pobačaja*.

Hi kvadrat testom uočena je statistički značajna povezanost *Crkvenih učenja o uređenju obiteljskog života* i čestice *Kada budem imao/imala 35 godina sebe vidim kao* ($\chi^2=60,529$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,286$). S tvrdnjom se najviše slažu ispitanici koji se vide u braku s djecom (34,2%), dok se ne slažu oni koji se vide u nevjenčanoj vezi s djecom (91,3%).

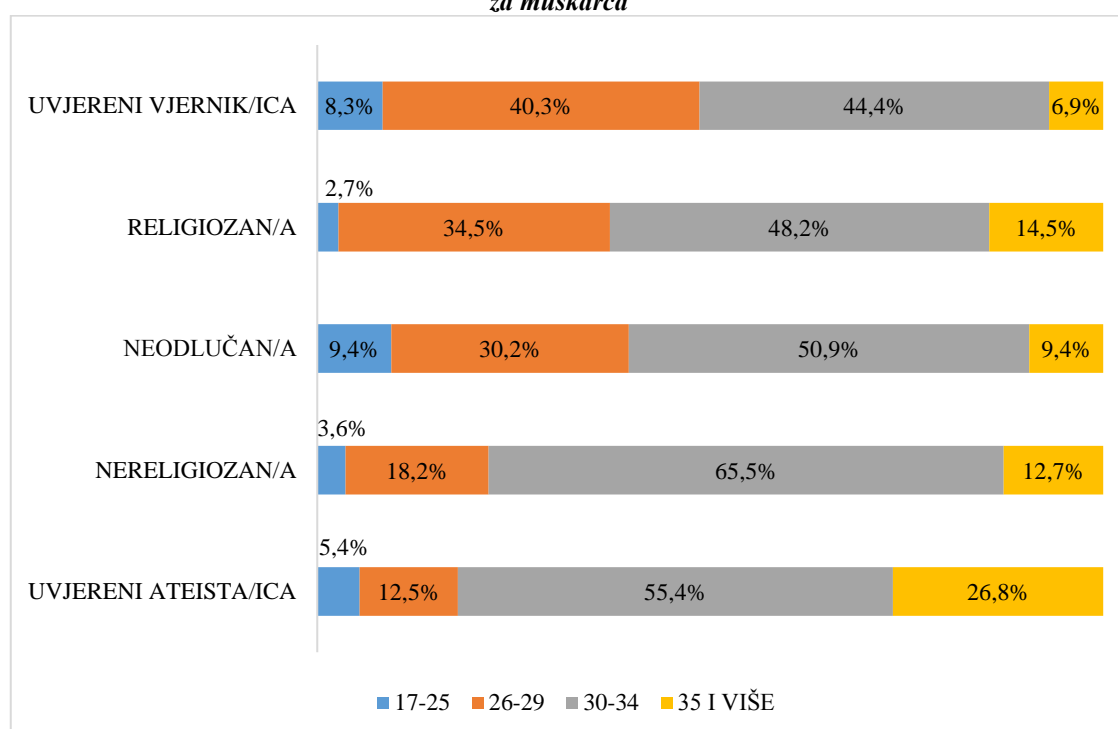
U tablici 14. prikaza je povezanost *religijske samoidentifikacije* i više stavova o braku. Religiozni i uvjereni vjernici manje se slažu s tvrdnjom *Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku* od ispitanika koji su uvjereni ateisti. Uvjereni ateisti manje se slažu s tvrdnjom da *Brak dobiva puni smisao rođenjem djece*, a više se slažu s tvrdnjom *U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija* od religioznih ispitanika i onih koji su uvjereni vjernici. Uvjereni vjernici najviše se slažu s tvrdnjom *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* od svih ostalih ispitanika, a najmanje s tvrdnjom *Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom*. Uvjereni ateisti manje se slažu s tvrdnjom *Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak* od ispitanika koji su neodlučni, religiozni i uvjereni su vjernici. S tvrdnjom *Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo* više se slažu ispitanici koji su nereligiozni od ispitanika koji su uvjereni vjernici.

Tablica 14. ANOVA varijabli *Religijska samoidentifikacija* i stavovi o braku

		M	SD	dF	F	p	Post hoc
Živjeti sam ima puno prednosti nad životom u braku.	Uvjeren/a ateista/ica	2,90	1,287	4	3,686	p<0,01	4,5<1
	Nereligiozan/a	2,79	1,319				
	Neodlučan/a	2,51	1,377				
	Religiozan/a	2,28	1,291				
	Uvjeren/a vjernik/ca	2,21	1,535				
Brak dobiva puni smisao rođenjem djece.	Uvjeren/a ateista/ica	2,67	1,640	4	6,981	p<0,01	1<4,5 5>2
	Nereligiozan/a	3,15	1,707				
	Neodlučan/a	3,32	1,594				
	Religiozan/a	3,58	1,627				
	Uvjeren/a vjernik/ca	4,05	1,513				
Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici.	Uvjeren/a ateista/ica	1,85	1,340	4	22,055	p<0,01	1,2<3,4,5 5>3,4
	Nereligiozan/a	2,24	1,520				
	Neodlučan/a	3,07	1,373				
	Religiozan/a	3,22	1,531				
	Uvjeren/a vjernik/ca	3,91	1,367				
Izvanbračna zajednica potpuno je prihvatljiv oblik života s partnerom.	Uvjeren/a ateista/ica	4,40	1,182	4	12,369	p<0,01	1,2,3,4>5
	Nereligiozan/a	4,27	1,296				
	Neodlučan/a	4,12	1,255				
	Religiozan/a	3,88	1,529				
	Uvjeren/a vjernik/ca	2,92	1,529				
U suvremenom društvu brak je zastarjela institucija.	Uvjeren/a ateista/ica	3,07	1,413	4	10,410	p<0,01	1>4,5 2>3,4,5
	Nereligiozan/a	3,15	1,428				
	Neodlučan/a	2,37	1,318				
	Religiozan/a	2,02	1,322				
	Uvjeren/a vjernik/ca	2,21	1,569				
Namjeravam prije braka živjeti s partnerom/icom da vidimo jesmo li jedno za drugo.	Uvjeren/a ateista/ica	4,67	0,831	4	3,030	p<0,05	2>5
	Nereligiozan/a	4,73	0,851				
	Neodlučan/a	4,37	1,205				
	Religiozan/a	4,50	1,077				
	Uvjeren/a vjernik/ca	4,16	1,433				
Jako mi je važno u budućnosti sklopiti brak.	Uvjeren/a ateista/ica	2,11	1,343	4	17,601	p<0,01	1<3,4,5 2<4,5
	Nereligiozan/a	2,82	1,635				
	Neodlučan/a	3,46	1,572				
	Religiozan/a	3,77	1,494				
	Uvjeren/a vjernik/ca	3,92	1,412				

Na slici 12. prikazana je povezanost *Religijske samoidentifikacije* i *Najbolje godine da se postane roditelj za muškarca* ($\chi^2=29,523$, $p<0,01$, Cramerov $V=0,169$). Uvjereni vjernici uglavnom smatraju da muškarac treba postati roditelj u dobi od 30 do 34 godine i od 26 do 29 godina. Iako se uvjereni ateisti, kao i sve ostale kategorije ispitanika, najviše slažu s time da bi muškarac trebao postati roditelj u dobi od 30 do 34 godine, više smatraju da bi trebali to postati još stariji.

Slika 12. Povezanost varijabli *Religijske samoidentifikacije* i *Najbolje godine da se postane roditelj za muškarca*

Jednostavnom analizom varijance utvrđena je i statistički značajna povezanost *Religijske samoidentifikacije* sa česticama *Koliko je vjerojatno da ćete se jednog dana oženiti/udati?* ($F=4,915$, $p<0,01$) i *Koliko je vjerojatno da ćete ostati u braku s jednom osobom čitav život?* ($F=6,651$, $p<0,01$). Ispitanici koji su uvjereni ateisti ($M=3,90$) manje se slažu s tvrdnjom da će se jednog dana oženiti/udati od ispitanika koji su skloniji vjerovanju ($M=4,47$) i uvjereni vjernici ($M=4,67$). Uvjereni ateisti ($M=4,13$) manje se slažu s tvrdnjom da će ostati u braku s jednom osobom čitav život od uvjerenih vjernika ($M=4,73$), a oni skloniji vjerovanju ($M=4,56$) više se slažu s navedenom tvrdnjom od onih sklonijih nevjerovanju ($M=3,98$).

Dobiveni rezultati pokazuju da ispitanici koji su aktualno religiozniji imaju pozitivnije stavove o tradicionalnom braku i negativnije stavove o kohabitaciji, čime je potvrđena četvrta postavljena hipoteza istraživanja. Iako postoji jaz između tradicionalne i aktualne religioznosti, ispitanici koji vjeruju u postojanje Boga, češće odlaze na misu, deklariraju se kao vjernici i više se slažu s Crkvenim učenjima pokazuju veće slaganje sa stavovima o tradicionalnom braku i smatraju ga važnim za vlastitu budućnost. Također, smatraju da je važnije ući u brak u nešto ranijoj dobi od manje religioznih ispitanika i u budućnosti sebe uglavnom vide u braku s djecom. Sa česticom *Bolje je biti u lošem braku nego uopće ne biti u braku* nije utvrđena nijedna statistički značajna povezanost, što pokazuje da ispitanici neovisno o religioznosti ipak imaju modernije stavove o braku. Čestice *S koliko godina namjeravate imati prvo dijete*, *Koliko djece namjeravate imati*, *Koje su godine najbolje da se uđe u brak za ženu* i *Koje su najbolje godine da se postane roditelj za muškarca i za ženu* nisu uzete u obzir zbog prevelikog broja mršavih ćelija u analizi podataka.

5. ZAKLJUČAK

Modernizacijski procesi u društvu znatno su utjecali na religioznost mladih i njihove stavove o braku i obiteljskom životu, što je vidljivo i u rezultatima ovog istraživanja. U istraživanju bile su postavljene ukupno četiri hipoteze koje su i potvrđene. Tradicionalna i aktualna religioznost ispitanika uvelike se razlikuju, gdje je većina ispitanika ovog istraživanja tradicionalno religiozna, odnosno bila je uključena u obiteljsku i formalnu religijsku socijalizaciju tijekom života. Ipak, većina studenata prigodno je religiozna i iako se identificiraju kao vjernici, ne sudjeluju redovito u vjerskim obredima i ne slijede Crkvena učenja i stavove. Sekularizacijski efekt vidljiv je u tome da su aktualno religiozniji ispitanici iz manjih naselja, s nižom razinom obrazovanja roditelja i ženskog spola.

Studenti imaju pozitivan stav prema tradicionalnom braku i većinom se u budućnosti vide u braku s djecom, ali također imaju pozitivan stav i prema kohabitaciji. Kohabitaciju uglavnom vide kao razdoblje koje prethodi sklapanju braka, a ne kao njegovu zamjenu. Zanimljivo je da se, neovisno o religioznosti, gotovo svi ispitanici ne slažu s tvrdnjom da je bolje biti u lošem braku nego uopće ne biti u braku, što potvrđuje da studenti imaju moderne stavove. Iako sklapanje braka i rođenje djece smatraju vrlo važnim, ispitanici najprimjerenijom dobi za sklapanje braka smatraju kasne dvadesete, što se može pripisati produženom formalnom obrazovanju, ali i normi koja u društvu postoji. Prema Državnom zavodu za statistiku, prosječna dob sklapanja braka 2018. godine bila je 28,7 za žene i 31,3 za muškarce. Stav ispitanika o dobi za sklapanje braka je neznatno manji, 27,37 za žene i 29,59 za muškarce. Tradicionalnost se ovdje manifestira kao prihvaćanje rodne razlike, jer su muškarci otprilike dvije godine stariji od žene. U Hrvatskoj prosječna dob kada žene prvi put postaju majke je 29,2, a dobiveni rezultati istraživanja neznatno odudaraju od toga, studenti smatraju da je 28,3 godine primjerena dob za majčinstvo i 30,2 za očinstvo. Manja razlika u dobi između statističkog hrvatskog prosjeka i procjene ispitanika može biti vezana uz to što je istraživanje provedeno 2015. godine, dok su statistički podaci iz 2018. godine.

Utvrđena je i povezanost religioznosti ispitanika i njihovih stavova o braku. Oni religiozniji imaju pozitivnije stavove o tradicionalnome braku, a neznatno negativnije

o razvodu i kohabitaciji. No, utvrđeni podaci su uglavnom niske ili umjerene korelacije, što pokazuje da religioznost nema visoku statističku povezanost i ne utječe znatno na stavove mladih o braku i obitelji. Na stavove o braku uopće ne utječe varijabla tradicionalne religioznosti *Krštenje*, dok varijable *Odgoj u vjeri* i *Pohađanje vjeronauka* utječu tek na neke od stavova. Na stavove najviše utječu *Crkvena učenja o nerazješivosti braka* i *zabrani pobačaja* i *Religijska samoidentifikacija*. Uočena je umjerena povezanost tvrdnje *Bolje je za par da budu u braku nego u izvanbračnoj zajednici* sa *Crkvenim učenjem o uređenju obiteljskog života* i *Crkvenim učenjem o nerazrješivosti braka* gdje ispitanici koji se više slažu sa Crkvenim učenjima manje prihvaćaju izvanbračnu zajednicu. Velike razlike u stavovima između religioznih i nereligioznih ispitanika nema zbog toga što većina prihvaća liberalnije – modernije stavove o braku. Radi odvijanja procesa sekularizacije, iako su većinom tradicionalno religiozni, mladi se sve više udaljavaju od Crkvenih učenja i vrijednosti, stoga se i njihovi stavovi o braku i obitelji odmiču od Crkvenih stavova o tradicionalnom braku. Svi navedeni rezultati u skladu su i sa rezultatima prethodno provedenih istraživanja na mladima u Hrvatskoj o religioznosti i braku (Marinović Jerolimov, 2002; Leutar i Leutar 2007; Bartolac 2013; Boneta 2016; Bandalović, 2017).

Prilikom generalizacije rezultata, potrebno je u obzir uzeti ograničenja istraživanja gdje se kao prvo ograničenje može smatrati struktura ispitanika. Kao uzorak ispitanika uzeti su studenti- specifična skupina mladih koje možemo smatrati i najobrazovanim dijelom mladih, sa produženim formalnim obrazovanjem i sve kasnijim osamostaljivanjem. Također, istraživanje je provedeno 2015. godine, stoga postoji mogućnost da se podaci nešto razlikuju u odnosu na one danas. Iako se mladi u budućnosti vide u braku i ne smatraju ga zastarjelim, on nije vrijednost sam po sebi, te se temelji na kvalitetnom partnerskom odnosu. Također, prihvaćaju i prakticiraju kohabitaciju, ali uglavnom kao predbračnu fazu s partnerom. Prema rezultatima, moguće je zaključiti da se mladi u Hrvatskoj još uvijek nalaze između tradicionalnih i modernih vrijednosti o braku i obitelji, što je posljedica kasne modernosti i tranzicije hrvatskog društva.

6. LITERATURA

1. Bandalović, G. (2017). *Stavovi mladih o kohabitaciji*. Revija za socijalnu politiku, 24(1), str. 45-71.
2. Bartolac, A. (2013). *Stavovi studenata o kohabitaciji i braku* u Socijalna ekologija, 22(2), str. 107-131.
3. Boneta, Ž. (2016). *Klatno se i dalje njiše. Institucionalna religioznost riječkih studenata* u Sociologija i prostor 54 (3), str. 265-294.
4. Boneta, Ž., Mrakovčić, M. (2021). *Studentski stavovi o braku, kohabitaciji i tranziciji u brak* u Revija za socijalnu politiku, 28(2), str. 205-225.
5. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2020). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2020*.
6. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2020). *Ljubav kroz statistiku*.
7. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2022). *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2021*. preuzeto 15.08.2022.
<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29028>
8. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
9. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing.
10. Kalmijn, M. (2007). *Explaining Cross-National Differences in Marriage, Cohabitation and Divorce in Europe 1990-2000*. u Population studies, 61(3)., str. 243- 263.
11. Leutar, I., Leutar, Z. (2007). *Religioznost studenata i njezin utjecaj na svakodnevni život*. Obnovljeni život, 62 (2), 151-176 str.
12. Leutar, Z., Josipović, A. (2008). *Neke dimenzije religioznosti mladih*. Nova prisutnost, 7(3), 373-395 str.
13. Marinović Jerolimov, D. (2002). *Religiosity, non-religiosity and some values of youth* u Ilišin, V i Radin F. (ur.), Youth and transition in Croatia (81-126.str) Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
14. Marinović Jerolimov, D. (2005). *Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj: teorijsko-hipotetski okvir istraživanja* u Sociologija sela, 168(2), str. 289-302.

15. Marinović Jerolimov, D. (2005). *Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004: između kolektivnoga i individualnoga* u Sociologija sela, 168(2), str. 303-338.
16. Marinović Jerolimov, D., Ančić, B. (2014). *Religioznost i stavovi prema seksualnosti i braku odrasle populacije u Hrvatskoj* u Društvena istraživanja, 23(1), str. 111-132.
17. Marinović Jerolimov, D., Jokić, B. (2010). *Religion and youth in Croatia*. u Giordan, G. (ur.) Annual Review of the Sociology of Religion (1), str. 307-327.
18. Müller, T., De Graaf, N., Schmidt, P. (2014). *Which societies provide a strong religious socialization context? Explanations beyond the effects of national religiosity* u Journal for the Scientific Study of Religion, 53(4), str. 739-759.
19. Nikodem, K. (2010). *Religija i obitelj: Utjecaj kršćanskog identiteta na percepciju odnosa roditelja i djece* u Socijalna ekologija, 19(2), str. 173-193.
20. Nikodem, K. (2011). *Religija i Crkva: Pitanja institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatskom društvu* u Socijalna ekologija, 20(1), str. 5-30.
21. Nikodem, K., Zrinščak, S. (2009). *Why, at all, do we need Religion? Religion and Morality in Post-Communist Europe* u Pickel, G., Müller, O. (ur.). *Church and Religion in Contemporary Europe: Results from Empirical and Comparative Research*. Wiesbaden: VS izdavačka kuća za društvene znanosti 13-24.
22. Nikodem, K., Zrinščak, S. (2018). *Između distancirane Crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: Religijske promjene u Hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine* u Društvena istraživanja, 28(3), str. 371-390.
23. Nynäs, P., Kam-Tuck Yip, A. (2012). *Re-framing the intersection between Religion, Gender and Sexuality in everyday life*. u Nynäs, P., Kam-Tuck Yip, A. (ur.) Religion, gender and sexuality in everyday life. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
24. Puljiz, V. (2001). *Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj* u Baloban, J. (ur.). *Hrvatska obitelj na prekretnici*, str. 11-34. Zagreb: Glas Koncila
25. Sekulić, D., Šporer, Ž. (2006). *Religioznost kao prediktor vrijednosnih orijentacija* u Revija za sociologiju, 37 (1-2). str. 1-19.
26. Sherkat, D. (2003). *Religious socialization: Sources of influence and influences of agency* u Dillon, M. (ur.) Handbook of the Sociology of Religion. str. 151 – 163. Cambridge University Press.

27. Ule, M., Kuhar, M. (2008). *Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation*. *Young* 16(2), 153-183. str
28. Yucel, D. (2015). *What predicts egalitarian attitudes towards marriage and children: Evidence from the European Values Study* u *Social Indicators Research*, 120, 213-228 str.
29. Zlataar, J. (2007). *Anthony Giddens: Značenje i transformacija intimnosti* u *Filozofska istraživanja*, 27(2), str. 441-451.
30. Zrinščak, S. (2001). *Ima neka tajna veza: Religioznost mladih kao indikator društvenih i religijskih promjena* u *Društvena istraživanja Zagreb*, 10(1-2), str. 19-40.
31. Zrinščak, S. (2008). *Što je religija i čemu religija: sociološki pristup*. *Bogoslovska smotra*, 78 (1), 25-37 str.

Prilog 1. Upitnik

ANKETNI UPITNIK 2015

MOLIMO VAS DA ZAOKRUŽIVANJEM JEDNE BROJKE UZ SVAKU TVRDNJU ISKAŽETE SVOJ **STAV O BRAKU**.
(1= UOPĆE SE NE SLAŽEM; 2=NE SLAŽEM SE; 3=NITI SE SLAŽEM NITI SE NE SLAŽEM; 4= SLAŽEM SE; 5= U
POTPUNOSTI SE SLAŽEM)

1. ŽIVJETI SAM IMA PUNO PREDNOSTI NAD ŽIVOTOM U BRAKU	1	2	3	4	5
2. BRAK DOBIVA PUNI SMISAO ROĐENJEM DJECE	1	2	3	4	5
3. BOLJE JE ZA PAR DA BUDU U BRAKU NEGO U IZVANBRAČNOJ ZAJEDNICI	1	2	3	4	5
4. NAKON ZAVRŠENOG FAKULTETA NAJPRIJE TREBA DOŽIVJETI NOVA ISKUSTVA (PUTOVATI, ZABAVITI SE), PA TEK ONDA RAZMIŠLJATI O BRAKU I OBITELJI	1	2	3	4	5
5. IZVANBRAČNA ZAJEDNICA POTPUNO JE PRIHVATLJIV OBLIK ŽIVOTA S PARTNEROM	1	2	3	4	5
6. BOLJE JE BITI U LOŠEM BRAKU NEGO UOPĆE NE BITI U BRAKU	1	2	3	4	5
7. U SUVREMENOM DRUŠTVU BRAK JE ZASTARJELA INSTITUCIJA	1	2	3	4	5
8. NAMJERAVAM PRIJE BRAKA ŽIVJETI S PARTNEROM/ICOM DA VIDIMO JESMO LI JEDNO ZA DRUGO	1	2	3	4	5
9. JAKO MI JE VAŽNO U BUDUĆNOSTI SKLOPITI BRAKA	1	2	3	4	5

10. KADA BUDEM IMAO/IMALA 35 GODINA SEBE VIDIM KAO:
1. SAMCA
2. U NEVJENČANOJ VEZI BEZ DJECE
3. U NEVJENČANOJ VEZI S DJECOM
4. U BRAKU BEZ DJECE
5. U BRAKU S DJECOM

11. S KOLIKO GODINA NAMJERAVATE IMATI PRVO DIJETE? (UPIŠITE DOB) _____
1. UOPĆE NE NAMJERAVAM IMATI DJECU
12. KOLIKO DJECE NAMJERAVATE IMATI? (UPIŠITE BROJ) _____
1. UOPĆE NE NAMJERAVAM IMATI DJECU

KOLIKO JE VJEROJATNO:	SIGURNO NEĆU	VJEROJATNIJE JE DA NEĆU	50% : 50%	VJEROJATNIJE JE DA HOĆU	SIGURNO HOĆU
13. DA ĆETE SE JEDNOG DANA OŽENITI/UDATI?	1	2	3	4	5
14. DA ĆETE OSTATI U BRAKU S JEDNOM OSOBOM ČITAV ŽIVOT?	1	2	3	4	5

KOJE SU NAJBOLJE GODINE DA SE UĐE U BRAK?	
15. ZA ŽENU _____	16. ZA MUŠKARCA _____

KOJE SU NAJBOLJE GODINE DA SE POSTANE RODITELJ (IMAJU DJECU)?	
17. ZA ŽENU _____	18. ZA MUŠKARCA _____

19. JESTE LI KRŠTENI?	NE	DA
20. JESTE LI ODGAJANI U VJERI?	NE	DA

21. KOLIKO UČESTALO IDETE U CRKVU NA MISU?
1. NIKADA
2. SAMO NA VELIKE BLAGDANE
3. NEKOLIKO PUTA MJESEČNO
4. BAREM JEDNOM TJEDNO

22. JESTE LI I DO KADA POHAĐALI VJERONAUKE?
1. NE, NIKADA
2. DA, U NIŽIM RAZREDIMA OŠ
3. DA, DO KRAJA OSNOVNE ŠKOLI
4. DA, U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

U KOJOJ MJERI VJERUJETE U SLJEDEĆE: (1=NE VJERUJEM; 2= NE ZNAM/NISAM SIGURAN; 3= VJERUJEM)

23. POSTOJI BOG	1	2	3
------------------------	---	---	---

KOLIKO SE SLAŽETE S UČENJEM CRKVE?

(1=UOPĆE SE NE SLAŽEM, 2= NE SLAŽEM SE; 3= NITI SE SLAŽEM, NITI SE NE SLAŽEM; 4= SLAŽEM SE; 5= APSOLUTNO SE SLAŽEM)

24. O UREĐENJU OBITELJSKOG ŽIVOTA	1	2	3	4	5	26. O KONTRACENCIJI	1	2	3	4	5
25. O NERAZRJEŠIVOSTI BRAKA	1	2	3	4	5	27. O ZABRANI POBAČAJA	1	2	3	4	5

PROCIJENITE ODNOS PREMA VJERI:	UVJEREN/A ATEISTA/ICA	MNOGO SKLONIJI/JA NEVJEROVANJU NEGO VJEROVANJU	NE ZNAM, NE MOGU PROCIJENITI	MNOGO SKLONIJI/JA VJEROVANJU NEGO NEVJEROVANJU	UVJEREN/A VJERNIK/CA
28. VAS SAMIH	1	2	3	4	5

29. KOJEG STE SPOLA?	1. MUŠKO, 2. ŽENSKO	30. KOLIKO IMATE GODINA? _____
-----------------------------	---------------------	---------------------------------------

31. NASELJE U KOJEM STE ODRASLI IMA:
1. MANJE OD 1000 STANOVNIKA
2. 1001-10.000
3. 10.001-100.000
4. VIŠE OD 100.000

32. TKO U VAŠOJ OBITELJI DONOSI KLJUČNE ODLUKE?	
1. UGLAVNOM ODLUČUJE OTAC	3. ZAJEDNO ODLUČUJU MAJKA I OTAC
2. ČEŠĆE ODLUČUJE OTAC	4. ČEŠĆE ODLUČUJE MAJKA
	5. UGLAVNOM ODLUČUJE MAJKA

KOJI JE STUPANJ OBRAZOVANJA: (U SLUČAJU DA NIJE ŽIV/A, KOJI JE BIO)	OSNOVNA ŠKOLA	TROGODIŠNJA SREDNJA ŠKOLA	ČETVEROGODIŠNJA SREDNJA ŠKOLA	VIŠA ŠKOLA ILI TROGODIŠNJI STUDIJ	VISOKA ŠKOLA (FAKULTET)
33. VAŠE MAJKE	1	2	3	4	5
34. VAŠEG OCA	1	2	3	4	5

35. U KOJOJ STE DIJELU HRVATSKE PROVELI NAJVEĆI DIO SVOG ŽIVOTA? (UPIŠITE)